

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 01.05.2025
Kabul Tarihi : 08.10.2025

<https://doi.org/10.29029/busbed.1689183>

SELAHADDİN EYYÛBÎ'NİN KOMUTANLARINDAN EBÜ'L-HEYCÂ ES-SEMÎN'İN HAYATI VE MÜCADELESİ

Arafat YAZ¹

ÖZ

Orta Çağ'da XII. asır doğu-batı ilişkilerinin en hareketli olduğu dönemlerden biri olmuştur. Bu dönemde Avrupa'daki devletler, aralarındaki ihtilafları bir kenara bırakmayı başarmış ve kutsal beldeleri Müslümanların elinden almaya çalışmışlardır. Avrupa'daki siyasi ve dini otoriteler çeşitli amaçlarla ortak bir zeminde buluşurken, İslâm dünyasında mezhepsel farklılıklar ve iktidar kavgaları öne çıkmıştır. Abbâsîlerin ilk yıllarından itibaren başlayan siyasi bölünmeler, bu asra gelindiğinde daha da artmıştır. Müslüman devletlerin arasındaki bu rekabet ve farklılıklar Haçlıların önünü daha da açmıştır. Anadolu, Suriye ve Mısır otoriteleri, Haçlı seferlerine karşı koymak zorunda kalırken diğer Müslüman devletler bu probleme kayıtsız kalmışlardır. Müslümanlar, Haçlıların yaptığı gibi bir araya gelememiş, Haçlıların geçtiği ve almak istediği topraklara egemen olan devletler bu sorunun muhatabı olmuşlardır. Haçlıların ele geçirdiği topraklar ellerinden çıkınca bu seferler tekrarlanmıştır. İmadüddîn Zengî'nin 1144'te Urfa'yı fethetmesi nasıl II. Haçlı Seferi'ne yol açıtıysa, Selâhaddîn'in Kudüs'ü ele geçirmesi de III. Haçlı Seferi'ne sebep olmuştur. Mısır ve Suriye'de güçlenen Selâhaddîne karşı Avrupa'dan zor durumdaki dindaşlarına peyderpey her türlü destek yollanmıştır. Bu da tarihin en zorlu mücadelelerinden birinin cereyan etmesine yol açmıştır. Bu çalışmada, Selâhaddîn Eyyûbî'nin siyasi hayatının ilk yıllarından vefatına kadar ona hizmet eden ve önemli emirlerinden biri olan Erbilli Ebü'l-Heycâ Hüsâmüddîn es-Semîn'in hayatı ve mücadelesi üzerinde durulmuştur. Öncelikle Selâhaddîn Eyyûbî dönemi hakkında bilgi veren ana kaynaklar esas alınmıştır. Ebü'l-Heycâ es-Semîn hakkındaki verilerin çoğunun bu kaynaklarda geçmesi nedeniyle Müslüman tarihçilerin eserlerindeki bilgiler araştırmanın temel başvuru kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in Selâhaddîn ile aynı dönemde yaşaması ve onunla birçok siyasi hadisede yer alması nedeniyle, konunun bütünlüğünü sağlamak amacıyla dönemin genel çerçevesine de yer verilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, Selâhaddîn Eyyûbî'nin önde gelen komutanlarından birinin hayatını ortaya koyarak, tarihin kritik bir döneminde oynadığı rolü gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eyyûbîler, Selâhaddîn Eyyûbî, III. Haçlı Seferi, Eyyûbî Komutanları, Ebü'l-Heycâ es-Semîn

¹ Doç. Dr, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, arafatyaz@mail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9780-3878>

Article Type : Research Article
Date Received : 01.05.2025
Date Accepted : 08.10.2025

<https://doi.org/10.29029/busbed.1689183>

THE LIFE AND STRUGGLES OF ABU'L-HAYJA AL-SAMIN, ONE OF SALADIN'S COMMANDERS

Arafat YAZ¹,

ABSTRACT

In the Middle Ages, the twelfth century was one of the most dynamic periods in East–West relations. During this time, the states of Europe managed to put aside their internal disputes and sought to seize the holy lands from the Muslims. While the political and religious authorities in Europe gathered on common ground for various purposes, sectarian differences and struggles for power came to the forefront in the Islamic world. The political divisions that had begun in the early years of the Abbasids had further increased by this century. The rivalry and divisions among Muslim states paved the way even more for the Crusaders. The authorities of Anatolia, Syria, and Egypt were forced to confront the Crusades, while other Muslim states remained indifferent to this problem. Unlike the Crusaders, the Muslims could not unite, and only the states that ruled the lands through which the Crusaders passed and sought to conquer were directly confronted with the issue. When the lands conquered by the Crusaders were lost, the campaigns were repeated. Just as Imad al-Din Zengi's conquest of Edessa in 1144 led to the Second Crusade, Salah al-Din's capture of Jerusalem triggered the Third Crusade. Against the strengthening Salah al-Din in Egypt and Syria, Europe gradually sent all kinds of support to their co-religionists in distress. This resulted in one of the most arduous struggles in history. This study focuses on the life and struggle of Abu'l-Hayjâ Husâm al-Dîn al-Samîn of Erbil, who served Salah al-Din from the earliest years of his political career until his death, and who was considered one of his significant commanders. Primarily, the main sources that provide information about the period of Salah al-Din have been taken as a basis. Since most of the data about Abu'l-Hayjâ al-Samîn appear in these sources, the accounts in the works of Muslim historians have been evaluated as the fundamental references of the research. As Abu'l-Hayjâ al-Samîn lived in the same period as Salah al-Din and took part with him in many political events, a general framework of the era has also been included in order to ensure the integrity of the subject. In conclusion, this study aims to reveal the life of one of Salah al-Din's leading commanders and to highlight the role he played in the events of a critical period in history.

Keywords: Ayyubids, Saladin, Crusade III, Commanders of Ayyubids, Abu'l-Hayja al-Samin

¹ Doç. Dr, Dicle University, Faculty of Letters, arafatyaz@mail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9780-3878>

GİRİŞ

Orta Çağ'da XI. asır Selçuklu yüzyılıdır. Selçuklular, 1040'ta Dandanakan zaferi sonrasında büyük bir hızla İran, Irak, Azerbaycan, Anadolu ve Suriye'ye nüfuz ettiler. Anadolu'da ilk İslam fetihlerinden o güne, sabit kalan hudutları çok süratli bir şekilde aşip Konstantiniyye'nin yanıbaşında amcazadelerinin devlet kurmasını sağladılar. Anadolu hızlı bir şekilde Türkleşip Müslümanlaşırken bir asır boyunca Abbâsîleri boyundurukları altına almış olan Büveyhîlerin sonunu getirdiler ve onların yerine İslam dünyasının siyasi gücü oldular. Suriye, Anadolu ve hatta çok daha ötesine Şii sancaklarını bir bir dikmeye çalışan Fatımîlerin önünde çok güçlü bir set oluşturdular (Alican, 2013, ss. 2-9,11-12; Atila, 1996, ss. 43-53; Şimşir, 2023, ss. 24-28,31-37; Tokuş, 2016, ss. 578-585).

Selçukluların Anadolu'yu Bizans'tan koparmaları ve Bizans İmparatorluğu'nun başkentine ulaşmaları, imparatorluğu ciddi bir şekilde kaygılandırdı. Selçuklulardan önce Erzurum-Malatya-Tarsus hattında süren mücadele, bazen başkent Konstantiniyye'nin kuşatması ile sonuçlanmakta ise de Emevîler ve sonrasında Abbâsîler, Selçuklular gibi Bizans'ın kalbine uzanan ölümcül bir tehdit olmamışlardı. İslâm Devleti'nin kurulmasını takiben Hulefâürraşidîn, Emevî ve Abbâsîler yaz ve kış seferleri düzenlemekteydiler. Bizanslılar da buna karşı sefer düzenlemekte ve yapılan saldırılara cevap vermekteydiler. Bu seferlerin ganimet ve kısmi miktarda toprak kazancı ile bittiği ama Erzurum-Malatya-Tarsus sınır hattının çok fazla değişmediği görülmektedir. Bu durumun asırlarca devam etmesi, iki tarafın da ganimet elde etme ve düşmanı yıpratma esasına dayanan savaş konseptini kabullendiği izlenimi uyandırmaktadır. Selçukluların tarih sahnesine çıkmasının ardından kısa süre sonra Anadolu'daki durum değişti. Öncelikle İlk İslâm fetihlerinden sonra alınamayan Anadolu'nun doğusu, süratli bir şekilde alındı. Bizans İmparatorluğu'nun Ermeni prensliklerinden (öncesinde hami iken sonrasında) aldığı bu toprakları kaybetmesi ve Selçukluların Emevî ve Abbâsîlerinkine benzemeyen saldırıları, Bizans imparatorunun bu sorunu kökten çözmeye itti. Bizans imparatoru, tüm takati ile doğu sınırına yüklenip burada büyük bir mağlubiyet alınca Selçuklular savunmasız kalan Anadolu'ya girip Erzurum-Malatya-Tarsus hattını aştılar ve Konstantiniyye'ye vardılar (Bahadır, 2009, ss. 163-176; Paydaş, 2012, ss. 170-197).

Hristiyan dünyasının Endülüs'teki Müslüman fetihlerinden edindikleri tecrübeyi de vurgulamak gerekir. Her ne kadar Hristiyan Avrupa'nın içlerine nüfuz etmeyi hedefleyen bu akın durdurulmuş ise de kıtanın önemli bir parçası Müslümanların eline geçmişti. XI. asrın ortasından itibaren Anadolu'dan Hristiyan alemine yönelen Selçuklu tehdidi, Endülüs'ü hatırlatmış olmalıydı. Endülüs'ün ardından Anadolu'daki asırlar süren durağan görüntünün bozulması, kadim imparatorluk merkezinin Müslümanların tehdidi altında olması ve sonrasında olabilecekler Avrupa'daki siyasi ve dini otoritelere tedbir almaya mecbur olduklarını göstermişti. Siyasi kaygılara ek olarak birçok saikle hareket eden Avrupa'daki otoritelerin aksine, Bizans İmparatorluğu daha farklı bir durumda idi. Anadolu'daki topraklarını kaybetmenin ötesinde Bizans imparatorluğu yok olma kaygısı içine düşmüştü. Haçlı seferlerinin I. Alexios Komnenos döneminde gerçekleşmesi tesadüf değildi. Kapısına dayanan ve Anadolu'daki topraklarını alan Selçukluları bertaraf etmek isteyen imparator, Haçlı Seferleri'nin başlamasında ciddi bir rol üstlendi. Bizans imparatorunun çıkarları, Avrupa'daki dini ve siyasi iktidarların emelleri ile uyuşunca, inançlarının şekillendiği ve hafızalarının membaı olan kutlu şehirleri alma idealinin peşine düştüler. 1096'da İslâm dünyasının üzerine yürüten Haçlıların önünde Kudüs'e kadar kimse duramadı. İlk seferin ardından Anadolu ve Suriye'nin batısında Haçlı devletleri kuruldu (Altan, 2020, ss. 37-42; Attaleiates, 2008, ss. 146-157,202,223,302; Demirkent, 1997, ss. 2-10; Kaleli, 2014, ss. 975-982; Psellus, 1992, ss. 261-276; Şimşir, 2018, ss. 97-101,104-107,112-113).

Büyük bir coğrafyaya hâkim olmanın zorluğu, çocuk yaşta tahta oturan hükümdarlar, onları yönlendiren akil adamların hırsları ve diğer problemler, o dönemde İslâm dünyasının en büyük gücü olan Selçukluları bölmüş ve takatten düşürmüştü. Haçlıları durduracak bir devlet ve Müslümanları bir araya getirecek bir irade de yoktu. Bu vaziyet haçlıların zihninde ilk seferde elde edilen başarıyı ve umudu bir daha elde etme hayaline götürüyordu. II. Haçlı Seferi, Musul Atabagi İmadüddîn Zengî'nin Urfa'yı 1144'te alması üzerine yapıldı. Üç yıl sonra başlayan ikinci Haçlı dalgası Anadolu'da görüldü. Anadolu Selçukluları ve müttelikleri, bu sefer Haçlı selinin önünde savrulmadılar ve Anadolu'ya girmenin ağır bir bedeli olduğunu gösterdiler. İslam dünyasının devlet ve emirliklere bölündüğü ve iç çekişmelerle yıprandığı yıllarda Suriye'nin bir köşesindeki Haçlılarla mücadeleler devam ediyordu. Haçlıların Mısır'a musallat olmaları üzerine 1170'lere gelirken Fatımîler, Zengîlerden yardım istediler. Fatımîlerin Zengîleri Mısır'a davet etmeleri, oradaki dengeleri tamamen değiştirdi. Mısır ile tanışan Zengîler bir daha o coğrafyadan vaz geçmediler. Nureddin Mahmud Zengî'nin gönderdiği Şirkûh, faaliyetleri sonrasında vezaret makamını elde etti. Yaklaşık iki ay bu makamda kaldıktan sonra vefat edince onun yerine Selâhaddin Eyyûbî geçti. Kısa süre sonra Mısır'ı ardından Zengî topraklarını alan Selâhaddin, Mısır ve Suriye'den el-Cezîre'ye uzanan bölgede güçlü bir hükümdar oldu (Altan, 2020, ss. 43-44; Demirkent, 1997, ss. 73-80; Runciman, 1987, ss. 1193-1201).

Bu araştırmada Selâhaddin Eyyûbî'nin ilk döneminden itibaren onunla beraber mücadele edip büyük emirlerinden biri olan Ebû'l-Heycâ Hüsâmüddîn es-Semîn'in mücadelesi üzerine durulmuştur. Araştırmada, konunun zarureti

nedeniyle Müslüman tarihçilerin eserlerine ağırlık verilmiş ve konunun bağlamı nedeniyle Selahaddin Eyyûbî'nin faaliyetlerine de gerektiği kadar yer verilmiştir.

EBÜ'L-HEYCÂ'NIN KİMLİĞİ VE HAYATININ İLK YILLARI

Araştırmamızın konusu olan kişi, kayıtlarda genelde Ebü'l-Heycâ es-Semîn, bazen de Ebü'l-Heycâ Hüsâmüddîn (حُصَامُ الدِّين) es-Semîn şeklinde zikredilmiştir. Onu Hüsâmüddîn olarak kaydedenlerin içinde muasırı ve bilinen tarihçiler de vardır (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 2:167; Ebu Şame, 1997, s. 2:338; Ed-Devâdârî, 1961, s. 7:58; El-Bündârî, 1979, s. 80; El-İsfahânî, 1987, s. 5:31; El-Ömerî, 1423, s. 27:124-126; Es-Safedî, 2000, s. 27:240; Ez-Zehebî, 1993, s. 49:89; İbn Haldûn, 2000, s. 5:376; İbn Şeddâd, 1994, ss. 231-232; İbn Şehinşâh el-Eyyûbî, 1401, s. 106; İbn Tağriberdî, 1936, s. 6:141, 1936, s. 6:141; İbn Vâsıl, 1377, s. 2:16-17; İbnü'l-Adîm, t.y., s. 10:4734; Xezrecî, 2015, ss. 42-43). Hüsâmüddîn'in isim mi lakap mı olduğu konusunda akıllarda soru işareti kalmaktadır. Çeşitli dönemlerde Müslümanlar arasında lakap kullanılması adettendi. Dönemden döneme, konumdan konuma değişiklik göstermişse de sonu “dîn” (الدين) veya “devle” (الدولة) ile biten lakaplar yaygındı. Ebü'l-Heycâ'nın hükümdarı olan kişi de Selahüddin (Selahaddin Eyyûbî) lakabını kullanıyordu. Buna rağmen tıpkı Muhammed Emin Zeki'nin kanaat ettiği üzere Hüsâmüddîn'in isim olduğu makul görülmektedir. (Mehmed Emin Zeki, 1998, s. 107)

Ebü'l-Heycâ'nın doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Aynı şekilde çocukluğu ve gençliği ile ilgili de bir veriye ulaşılamamaktadır. Selâhaddin'in Mısır'a gelmesinden sonra kayıtlarda yer almıştır.

Kaynaklarda onun için “Ebü'l-Heycâ” künyesi ve “es-Semîn” lakabının kullanıldığı görülmektedir. Ebü'l-Heycâ (ابو الهيجاء) künyesinin yaşam serüveni ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Yaptığı askerlik işi ve işindeki mahareti nedeniyle bu künyenin verildiği/tercih edildiği anlaşılmaktadır. Zira cengin babası² manasına gelen bu sıfatın bir askere verilmesi anlamlı olmuştur. Bu bağlamda ismi ile de (Hüsâmüddin yani dinin kılıcı) uygun düşmektedir. Lakabı olan es-Semîn'in başkaları tarafından fiziksel özellikleri nedeniyle kendisine verilmiş olmalıdır. Zira kimse kendisine şişman manasına gelen böyle bir lakabı tercih etmez. Hayatının son anlarında Bağdat'a gittiğinde fiziki görünüşünün alay konusu olduğu görülmektedir. (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:50-51)

Kaynaklarda Ebü'l-Heycâ'nın babası veya annesinin ismini belirten bir kayda rastlanılmamıştır. Ebü'l-Heycâ'nın ölümü sebebiyle babasının defnedildiği yerden bahsedilmesine rağmen babasının ismi zikredilmemiştir (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:50-51; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, 1986, s. 6:519).

Ebü'l-Heycâ'nın aile fertleri hakkında da çok az bilgiye rastlanmaktadır.³ Kendisinden bahsedilen ilk kayıt olan Kenz/Kenzüddeve isyanı sırasında Ebü'l-Heycâ'nın kardeşinin es-Said şehrinde öldürdüğü belirtilmektedir. (Ebu Şame, 1997, s. 2:338; İbn Vâsıl, 1377, s. 2:17; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 9:404; Makrîzî, 1847, s. 29) Ebü'l-Heycâ'nın kardeşi, Kenzüddeve'nin yanındaki emirlerden biriydi (El-Bündârî, 1979, s. 80). Selahaddin'in başa geçmesinden sonra bu bölgede iktâ sahibi olduğu anlaşılan ve ismi kaynaklarda zikredilmeyen bu emirin önemli biri olduğu anlaşılmaktadır (İbn Haldûn, 2000, s. 5:338).

Ebü'l-Heycâ'nın Bağdat'a gidişi esnasında tarihçiler kardeşi ile iki kardeşinin oğlunun isimlerini verirler. Bunların isimlerinin ne şekilde okunduğu konusunda kaynaklardaki farklılıklar nedeniyle kesin bir sonuca ulaşılamamaktadır. İzzüddin Kur ve Gurs (عز الدين كور والغرس) diye okuyabileceğimiz bu iki yeğeni kendisi ile birlikteydi (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:50; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 22:52). Bunlar, büyük ihtimalle Kenzüddeve isyanı sırasında öldürülen kardeşinin çocukları olmalıdır.⁴

Kaynaklarda Ebü'l-Heycâ b. İsa b. Hoşterin el-Emirü'l-Kebir Mucirüddin b. el-Emirü'l-Kebir Hüsâmüddîn el-Kürdî'den bahsedilmektedir. Mezkur kişi, Ayn Calut savaşında önemli bir rol almış, yetenekleri nedeniyle el-

¹ Dinin kılıcı anlamına gelmektedir. Anlamı için bkz. Almaany Arapça-Türkçe Sözlük, <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/حُصَامُ الدِّين/> (Erişim: 22.03.2025)

² Bkz. <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/هيجاء/> (Erişim: 22.03.2025)

³ Müfid Yüksel, New York Metropolitan Sanat Müzesi İslam Sanatları bölümünde Haleb'den getirilmiş olan bir kitabeyi okumuştur. Bu mezar taşındaki yazıda “Emir Muhammed b. Emir Heycâ'nın zevcesi Celile” ibaresine dayanarak mezkûr Muhammed'in Ebü'l-Heycâ'nın torunu olduğunu yazmıştır. Kaynaklarda Muhammed'in, es-Semîn'in torunu olduğu konusunda bir bilgiye rastlanmamaktadır. Aynı dönemde yaşayan el-Maştûb da aynı künyeye sahip olup onun ailesi daha biliniordur. https://muftiy.blogspot.com/2021/03/new-york-metropolitan-sanat-muzesi_78.html (Erişim Tarihi: 08.03.2025)

⁴ Sibt'in iki kişi diye okuduğu isimler, İbn Tağriberdî tarafından tek şahıs olarak ve farklı şekilde kaydedilmiştir. Ona göre Ebü'l-Heycâ'nın kardeşinin oğlunun ismi İzzüddin Kürü'l-Gurs'tur (كور الغرس). (İbn Tağriberdî, 1936, s. 6:141) Bedrüddin Aynî'nin eserinde ise Sibt'in kaydettikleri aktarılrken kardeşi İzzüddin'in çocuklarının isimleri (كور والغرس) şeklinde yazılmıştır. (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:50) Ebu Şame'nin eserinde ise bu isim, kardeşinin oğlu İzzüddin Kürü'l-Feres (عز الدين كور الفرس) olarak yazılmıştır. (Ebu Şame, 1974, s. 11) Bedrüddin Aynî başka bir yerde ise bu ismi Emir İzzüddin Kurz (امير عز الدين كرز) diye kayda geçirmiştir. (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:126) Ebü'l-Heycâ'nın bir kuşak sonrasında yaşamış olan tarihçiler Sibt İbnü'l-Cevzî ve Ebu Şame'dir. Ebü'l-Heycâ vefat ettiğinde Sibt on yaşlarında iken Ebu Şame'nin doğum yılı yaklaşık bir sene sonradır. Sibt Bağdat, Ebu Şame ise Dimaşk doğumlu olup Ebü'l-Heycâ'nın yaşadığı coğrafyaya yakındırlar. Yani aralarında bir tercih yapmak oldukça zordur. Sibt'in aktardığının doğru olabileceği esas alınarak Ebü'l-Heycâ'nın iki yeğenin olduğuna, birinin İzzüddin Gur diğerinin ise Gurs olduğuna kanaat edilmiştir.

Melikü'l-Muzaffer Kutuz tarafından el-Halebî ile Dımaşk naipliğine atanmıştır. Babası Haleb'in sahibi Melikü'z-Zahir'in en büyük emirlerinden olan Mucirüddin, Dımaşk'ta Şaban 661'de vefat etmiştir (Ez-Zehbî, 1993, s. 49:89). Es-Safedî de bu şahıs hakkında benzer şeyler söylemiştir (Es-Safedî, 2000, s. 27:240). Yüninî'nin verdiği bilgiler ise bu şahıs nisbe olarak bir yerde el-Ezkeşî el-Kürdî el-Emevî olarak nitelendirip Selâhaddin'in bir başka komutanı olan el-Maştûb'a bağlamaktadır (Yüninî, 1992, s. 2:222-223). Başka bir yerde de şair Hoşterin b. Telil b. Ebü'l-Heyca b. Afşin b. Hoşterin el-Kürdî el-Hikemî el-Erbîlî'nin hakkında bilgi vermekte ve Benu Mervân'dan olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda Ebü'l-Heycâ el-Maştûb'un Hikemî Kürt aşiretinden olduğuna işaret edip bunların Benu Mervân'dan olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durumda Ebü'l-Heycâ es-Semîn ile Ebü'l-Heycâ el-Maştûb aynı aşirete mensup olmuş olmaktadır (Yüninî, 1992, s. 2:228).

Ebü'l-Heyca'nın hangi aşirete mensup olduğuna geldiğinde kaynaklarda bazı çelişkilerin olduğuna rastlanılmaktadır. Hazrecî'ye ait kitabın bir yerinde isminin Emîr Ebü'l-Heycâ es-Semîn el-Kezkeci olarak yazıldığı görülmektedir (El-Hazrecî, t.y., s. 40; Xezrecî, 2015, ss. 129-130)⁵. Aynı kitabın başka yerlerinde ise el-Ezkeşî veya el-Erkeşî olarak okunacak şekilde geçmektedir (El-Hazrecî, t.y., s. 30,35; Xezrecî, 2015, s. 111,121,178). Coğrafya kitaplarında Endülüs'te Erkeş adında bir kaleden bahsedilmekte ancak bu yer Ebü'l-Heycâ'nın yaşadığı iklimden uzak kalmaktadır (El-Himyerî, 1980, s. 27). El-Kezkeci nisbesine bakıldığında ise o dönem yaşayan Selâhaddin'in bir başka komutanının nisbesine benzediği anlaşılmaktadır. Zehebî, eserinde Esediyye'nin büyüklerinden Emir Seyfüddin Yâzkûc'un isminin bazılarınca değiştirildiğini ve Ezkeş olarak ifade edildiğini söylemektedir (Ez-Zehbî, 1993, s. 42:191) Zaten başka kaynaklarda da bunun Seyfüddin Ezkeş diye yazıldığını ve Zehebî'nin anlattıklarının teyit edildiğini görmekteyiz (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:73). Hatta bir kayıta Ebü'l-Heyca ve Ezkeş adlı komutanlar art arda sıralanmaktadır (İbn Tağriberdî, t.y., s. 6:123). Hikayeye uyabilecek bir başka bilgi ise Menbic ve el-Bâb civarında bir köy isminin el-Erkeş olmasıdır (Kahhale, 1994, s. 5:302). Sonuçta tüm bu bilgiler bir arada değerlendirildiğinde net bir sonuca ulaşılamamaktadır. Zaten iki farklı şekilde (el-Ezkeş, el-Kezkeci) geçen bu nisbe sadece Hazrecî'nin eserinde geçmektedir.

Hem aynı dönemde yaşamış olmaları hem de Ebü'l-Heycâ'nın silah arkadaşları olmaları nedeniyle Şihâb el-Yazkici ile Seyfüddin Yazkuc'un⁶ nisbelerinin el-Ezkeci'ye benzerliği akılda soru işareti bırakmaktadır (El-Makrizî, 1997, s. 1:231; İbnü'l-Adîm, t.y., s. 10:4734). Kelimelerin birbirine yakın olması bazen aynı oldukları anlamına gelmektedir. Zira benzer şekilde isim, unvan veya nisbelerin tarihçiler veya müstensihler tarafından az bir farkla değişik şekilde yazıldığı çokça rastlanan bir durumdur. Fakat yine de kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Konunun en zor kısımlarından biri de aynı dönemde bir başka Ebü'l-Heyca'nın yaşaması ve ikisinin de birçok ortak noktasının olmasıdır. Akka kuşatmasında iki Ebü'l-Heyca şehri savunma görevini birbirlerinden devralıyorlardı. Bir başka ortak noktaları da ikisinin de Kürt ve Selahaddin'in en önemli komutanlarından olmasıdır (Ebu Şame, 1974, ss. 14-15; Sibt İbnü'l-Cevzi, 2013, s. 21:154; Xezrecî, 2015, ss. 129-130). Es-Semîn ve el-Maştûb diye farklılaşan iki Ebü'l-Heycâ'dan Seyfüddin Ali b. Ahmed el-Maştûb'un atalarının el-Hezbânî nisbesi ile anıldığı ve Hezbânî Kürt aşiretinden olduğu belirtilmektedir (Ed-Devâdârî, 1961, s. 6:535; Ez-Zehbî, 1985, s. 3:97; İbn Hallikan, 1994, s. 5:264; 7:153). Hazrecî'nin eserini çeviren ve tahkik eden Narozi, diğer Ebü'l-Heycâ olan es-Semîn'i de el-Hezbânî şeklinde zikretmektedir (Xezrecî, 2015, ss. 42-43). Fakat ne çevirdiği ve tahkik ettiği eserde ne de başka bir yerde es-Semîn'in Hezbânî olduğuna dair bir kayda rastlanılmamaktadır. Öyle görünüyor ki Narozi de iki Ebü'l-Heycâ'yı birbiri ile karıştırmıştır.

Ebü'l-Heyca es-Semîn bir yerde el-Hekkârî diye kaydedilirken diğer taraftan el-Maştûb da el-Hekkârî olarak kayıtlarda yer almaktadır. El-Hekkârî nisbesinin el-Maştûb ve ailesine ait olduğu, bir dönem Hekkârî bölgesine hükmettikleri birçok kaynakla teyit edilebilmektedir (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 1:250; En-Nüveyrî, 1423, s. 28:369; Es-Safedî, 2000, s. 24:280; İbn Hallikan, 1994, s. 7:153; İbn Vâsıl, 1377, s. 1:55-56; İbnü'l-Esir, 1991a, s. 12:65-67; Sibt İbnü'l-Cevzi, 2013, s. 21:242; Xezrecî, 2015, ss. 42-43).

Es-Semîn ve el-Maştûb yani her iki Ebü'l-Heycâ da Erbillidir. İbnü'l-Esir, onun Erbil'deki Hikemiyye⁷ (Hakemiyye) Aşireti'nden⁸ olduğunu söylemektedir (İbnü'l-Esir, 1997, s. 10:71,144, 1991a, s. 12:41). İbn Haldûn ise Akka kuşatmasında onu "Erbil'deki Hattiyiye Kürtlerinin" en büyük emirlerinden Emir Hüsâmüddin Ebü'l-Heycâ es-Semîn" diye tanıtmaktadır (İbn Haldûn, 2000, s. 5:571).

Farklı kaynaklarda geçen "Kürtlerin emirlerinden", "Kürtlerin meşhur emirlerinden Ebü'l-Heyca es-Semîn", (El-Makrizî, 1997, s. 1:237; Ez-Zehbî, 1993, s. 42:14; Mehmed Emin Zeki, 1998, s. 107) "Kürtlerden Ebü'l-Heyca

⁵ Bu kitapta sayfa numarası olmadığından ve pdf olarak iki sayfa bir olduğundan bu düzene göre sayfa numarası verilmiştir.

⁶ Eş-Şihâb el-Yâzkûcî, Yâzkûc en-Nâsirî ile arkadaşlık yapmış ve ona nispet edilmiştir. Faziletli bir fakih olup işlerde kifayyetli biri idi. Ebü'l-Heycâ Hüsâmüddin es-Semîn'in veziri idi. Onunla Bağdat'a gitmiş, Bağdat veziri ile arasındaki iletişimi sağlamıştır. Ebü'l-Heycâ'dan sonra Haleb'e oradan Mısır'a gitmiş ve orada 617 yılında vefat etmiştir. (İbnü'l-Adîm, t.y., s. 10:4734)

⁷ الاكراد الحكيمية

⁸ Colemergiyye'den (Hakkari) bahseden el-Ömerî, bu ismin bir şahsa değil vatana işaret ettiğini, bunların Benu Ümeyye'den bir taife olduklarını ve onlara Hikemiyye denildiğini, düşmanlarından korunmak için dağlara sığındıklarını söyler. (El-Ömerî, 1423, s. 3:267)

⁹ الاكراد الخطية

es-Semîn” (İbn Haldûn, 2000, s. 5:385) “*Kürtlerle ayrılan Ebü'l-Heyca es-Semîn*” (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:28), “*Erbil'in Hikemiyye Kürtlerinden olan Ebü'l-Heyca es-Semîn*” (İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:144, 1991a, s. 12:111-112), “*Hattîye Kürtlerinden olan Ebü'l-Heycâ es-Semîn*” (İbn Haldûn, 2000, s. 5:371), “*Kürtlerin Emirü'l-Ümerası Ebü'l-Heyca es-Semîn*” (Ebu Şame, 1997, s. 4:425-426), “*Ebü'l-Heyca es-Semîn el-Kürdi*” (Ebu Şame, 1974, ss. 14-15; Ez-Zehabî, 1993, s. 42:14, 1993, s. 42:154; İbn Kesîr, 2003, s. 16:678; İbn Tağrıberdî, 1936, s. 6:145), “*Kürtlerin ileri geleni Ebü'l-Heycâ es-Semîn*” (İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, 1986, s. 6:519) gibi ifadeler Kürt olduğunu kesin bir şekilde kanıtlamaktadır. Ayrıca başka bir etnik kökenden olduğunu belirten herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

ASKERİ VE İDARİ GÖREVLERİ

Ebü'l-Heycâ'nın ömrünün askerlik ile geçtiğini anlamak zor değildir. Neredeyse tüm hayatı boyunca bir komutan olarak Selahaddin'in yanından ayrılmamıştır. Ebü'l-Heycâ'nın erken tarihlerden itibaren Eyyûbîler nezdinde önemli bir komutan olduğu görülmektedir. Selahaddin'in Mısır macerasının başlamasıyla Ebü'l-Heycâ da o vakitte kendini göstermiştir. Kendisinden “*el-Emîr*” (Ebu Şame, 1997, s. 2:338; Ebü'l-Fida, t.y., s. 3:65; Ed-Devâdârî, 1961, s. 7:44; El-Ömerî, 1423, s. 27:125; İbn Haldûn, 2000, s. 5:338; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 9:404), “*Büyük Emir*” (Ez-Zehabî, 1993, s. 42:154; 49:89), “*Nâsırıyye'nin Büyük Emirlerinden*” (En-Nüveyrî, 1423, s. 28:369), “*Selahaddin'in En Büyük Emirlerinden*” (İbn Haldûn, 2000, s. 5:304; İbn Kesîr, 2003, s. 16:678; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:71), “*Kürt Emirlerinin İleri Geleni*” (İbn Vâsıl, 1377, s. 3:47), “*Kürtlerin Emirü'l-Ümerası*” (Ebu Şame, 1997, s. 4:425-426), “*Mısır'ın En Büyük Emirlerinden*” (İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:144, 1991a, s. 12:111-112), “*Mısır'ın Ünlü Emirlerinden*” (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:50-51), “*Şam'ın Büyük Emirlerinden*” (Ez-Zehabî, 1993, s. 42:14), “*Sipehsalar*” (İbn Şeddâd, 1994, s. 1:204-205) şeklinde bahsedilir. Bu tanımlamalar kendisinin asker olduğunu göstermektedir. Tarihçilerin onun hakkında kullandıkları “*ünlü emir, büyük emir, en büyük emir, emirü'l-ümera*” gibi unvanlardan anlaşıldığı üzere Selahaddin'in etrafındaki en yakın halkayı oluşturan komutanlarının arasındadır. Yine kendisinden bahsedilirken emrinde birçok emirin olduğunu belirtilmesi de emirü'l-ümera payesiyle askeri komuta kademesinin en üst rütbelerinden birinde olduğu anlaşılmaktadır (Ebu Şame, 1974, s. 11; İbn Tağrıberdî, 1936, s. 6:141).

Orta Çağ kaynaklarında emir unvanı bazen hükümdar anlamına da gelmektedir. Örneğin Mervanî hükümdarları kaynaklarda emir diye kaydedilmişlerdir (İbnü'l-Ezrak, 1990, s. 76,108). Benzer şekilde sultan, hakan gibi unvanları kullanan büyük devletlerin haricindeki küçük devlet veya emirliklerin yöneticilerine de emir denilmiştir. Ebü'l-Heycâ'ya emir denilmesi onun hükümdar olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Ebü'l-Heycâ'nın unvanı askeri görevi ile alakalıdır.

Ebü'l-Heycâ'nın idari görevler de yaptığı kaynaklarda belirtilmektedir. Bunlardan ilki Nusaybin'in kendisine iktâ olarak verilmesidir. Selahaddin'in Nusaybin'i almasından sonra kendisine bu görev verilmiştir (İbnü'l-Esîr, 1997, s. 9:463). Bir başka görev ise farklı tarihlerde Akka ve Kudüs valiliği veya naipliğidir. Akka kuşatmasında şehri yönetmiş ve zor koşullarda bu görevi yerine getirmiştir. Selâhaddîn ve el-Efdal döneminde, son yıllarında ise Kudüs valiliği yapmış ve azledildikten sonra Bağdat'a gitmiştir (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:50-51; İbn Kesîr, 2003, s. 16:678; İbn Tağrıberdî, 1936, s. 6:141). Akka ve Kudüs gibi şehirler o coğrafyanın en önemli yerleşim yerleri olduğundan, bu göreve getirilmesi onun Selahaddin nezdindeki önemli konumunu ortaya koymaktadır.

FAALİYETLERİ

Ebü'l-Heycâ es-Semîn'i önemli kılan tarafı askeri ve siyasi faaliyetleridir. Selahaddin Eyyûbî'nin siyaset sahnesinde belirlediği erken tarihte Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in etkin bir şekilde Selâhaddîn'in yanında komutan olarak görev yaptığını görmekteyiz. Tarihçiler vuku bulan olayları kısa bir şekilde anlatmakta ve bu hadiselerde rol alan en önemli kişilerin isimlerini gerek duyduklarında zikretmektedirler. Ebü'l-Heycâ ve Selâhaddîn'in hayat hikayelerine bakıldığında bunların başından sonuna kadar birlikte mücadele ettikleri görülmektedir. Selâhaddîn'in mücadelesindeki birçok hadisede ismi anılmaktadır.

Kayıtlarda rastladığımız üzere Ebü'l-Heycâ'nın Selahaddin'in emrinde verdiği mücadele, Nureddin Zengî'nin gönderdiği Şirkûh'un emrindeki beylerin Mısır'a hakim olduğu ilk dönemlerde başlamaktadır. Selâhaddîn, Şirkûh ile beraber Rebiülevvel 564'te (1168 sonu-1169 başı) Mısır üzerine gitmiş ve Mısır'ı ele geçirmiştir. Haçlılar, Mısır'a musallat olmuş ve orada kendilerine karşı koyabilecek kimsenin olmayacağını düşünmüşlerdir. Kahire'deki temsilcileri, sahip oldukları imtiyazlarla yetinmeyerek Kudüs kralı ile görüşmüş ve istemeyerek de olsa onu Mısır seferine ikna etmiştir. 4 Kasım 1168'de Bilbis'i alarak Kahire'ye yürüme kararlarında Mısır veziri Şaver'e düşman olan bazı Mısır'ın ileri gelenlerin de katkısı olmuştu. Fatımîler zor duruma düşünce halife el-Adîd, çareyi Nureddin Zengî'den yardım istemekte bulmuş, kadınların saçlarını gönderip onu yardım için tahrik etmiştir. Mısır'ın üçte birini vadederek Nureddin'i razı eden halife, Şirkûh'un Mısır'a yerleşmesi ile rahatlamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Nureddin, Şirkûh'un emrine bir ordu vermiş ve sonrasında yeni emirlerin komutasında ikinci kere orduyu takviye etmiştir. Son görevlendirmede İzzüddin Curdik, İzzüddin Kılıç, Şerefüddin Bozkuş, Aynüddeve el-Yârûkî, Kutbüddin Yınal b. Hassan el-Menbicî ve Selahaddin'in ismi sayılmaktadır. Selahaddin çıkmak istemediği bu seferde Nureddin ve Şirkûh'un ısrarı ile katılmıştır. Fatimî halifesi el-Adîd, 8 Mart 1169'da

Kahire'ye giren Şirkûh'a hilat giydirmiştir. Şaver, Şirkûh ve askerlerine vadettiklerini vermeyince araları bozulmuş ve en sonunda Selâhaddin ve İzzüddin Curdik tarafından Şaver öldürülmüştür. Halife tarafından vezaret makamına getirilen Şirkûh, 23 Mart 1169 tarihinde yani iki ay beş gün sonra vefat etmiştir. Aynüddeve el-Yârûkî, Kutbeddin Hüseyin el-Hezbânî, Seyfüddin el-Maştûb el-Hekkârî, Selâhaddin'in dayısı Şihabüddin Mahmud el-Hârimî'nin içinde olduğu Mısır'daki büyük emirler vezaret makamına geçmek istemişlerdi. Halife el-Âdîd ve adamları ise bu emirlerin içinde en zayıf ve yaşı küçük olanı seçerek ileride hakkından gelebileceği, kendisi için en münasip olanı yani Selâhaddin'i bu göreve getirmiştir. Selâhaddin seçilince diğer emirler itiraz etmiş, Fakih İsmâ el-Hekkârî'nin araya girmesinin ardından Aynüddeve el-Yârûkî haricindeki diğer emirler razı olmuşlardır (Arı, 2016, ss. 105-115; Demirkent, 1997, ss. 117-129; İbnü'l-Esîr, 1991b, ss. 272-279; İnce, 2019, ss. 455-461; Merçil, 1990, s. 417; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 21:133-134,148-154,155-156; Şeşen, 2016, ss. 33-36).

Mısır'daki Zenci İsyanını Bastırması

Selâhaddin'in vezaret makamında oturmasından kısa bir süre sonra (yaklaşık 5 ay) Kahire'de büyük bir isyan çıktı. İsyanın sebebi ise Halife el-Âdîd'in hadımı olan Mu'teminü'l-hilâfe'nin (Nüveyrî onun Cevher olduğunu belirtir.), Zilkade 564'te (Temmuz sonu-Ağustos başı 1169) öldürülmeden önce bazı yandaşları ile Haçlılarla irtibata geçmesi ve bir adam ile onlara mektup yollamasıydı. Planına göre Haçlılar gelince Selâhaddin onları karşılayacak ve Mısırlılar arkalarından saldırıp Esediye ve Selâhiyye denilen askerlerini yok edeceklerdi. Halife ve saray görevlileri üzerinde ağırlığı olan Mu'teminü'l-hilâfe'nin mektubu bir Türkmen tarafından ele geçirilip Selâhaddin'e ulaştırıldı. Ayakkabı içindeki mektubu okuyan Selâhaddin sessiz kalıp gizlice hareket etmek istedi. Sorgulanan adam, bildiklerini anlattı. Yapılan tahkikatta mektubun bir Yahudi kâtip tarafından yazıldığı tespit edildi. Yahudi ise Müslüman olup Mu'teminü'l-hilâfe'nin ona bu mektubu yazdığını itiraf etti. Selâhaddin'in peşine düştüğü Mu'teminü'l-hilâfe, durumdan şüphelenip bir süre saraydan çıkmasa da sonunda el-Herkaniyye adlı köydeki sarayda yakalandı ve öldürüldü. (25 Zilkade 564/20 Ağustos 1169) Selâhaddin, halifenin sarayındaki tüm görevlileri kovdu ve tüm yetkileri Bahaüddin Karakuş'a verdi. Saraydaki zenciler, Mu'teminü'l-hilâfe'nin intikamını almak için toplandılar. Sayıları 50 binden fazlaydı¹⁰ ve Selâhaddin'in askerleri ile karşı karşıya geldiler. Böylelikle vezaret ve hilafet sarayı arasında taraflar harbe tutuştu ve Kahire savaş alanına döndü. Zencilerin kalplerinde merhamet yoktu. Selâhaddin'in askerlerinin başında Ebü'l-Heycâ es-Semîn vardı. Selâhaddin'in el-Mansûra denilen mahallelerini sivillerle ateşe verdiği söylenir. Her iki taraftan da çok kişi öldürüldü ve iki veya dört gün süren savaşın sonunda zenciler eman dilediler. Eman dileyip Cize'ye gidenler üzerine giden Selâhaddin'in ağabeyi Şemsüddeve Turanşah Cize'ye gidip onlara saldırdı. Kaçanların dışında kimse kurtulamadı. Selâhaddin'in vezaretinin ilk dönemlerinde çıkan bu kanlı olayda her ne kadar çok sayıda insan hayatını kaybetmişse de sonunda Selâhaddin'in Mısır'daki otoritesi güçlendi. Bâbü'z-Züveyle civarında olan Sudanîlerin kaldığı Mansura denilen mahalle harap oldu (Arı, 2016, ss. 115-117; Ebu Şame, 1997, s. 2:130-134; El-Bündârî, 1979, ss. 42-44; En-Nüveyrî, 1423, s. 28:361; Es-Sübkî, 1413, s. 7:355; Ez-Zehebî, 1993, s. 39:21; İbn Vâsıl, 1377, s. 1:174-178; İbnü'l-Esîr, 1991b, ss. 280-281; Polat, 2015, ss. 113-115; Şeşen, 2016, ss. 37-38). Zenci isyanının bastırılmasında komutanlık görevi Ebü'l-Heycâ es-Semîn'e verilmiştir. Mısır'da Selâhaddin'in vezir olduktan sonra yaşadığı ilk ciddi problemde Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in aldığı rol, onun ilk baştan itibaren Selâhaddin'in yanında ve en önemli komutanlarından biri olduğunu göstermektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere diğer emirler, Selâhaddin'den daha fazla kendilerini vezarete layık görecektik kadar emin iken, Kahire'de yaşanan kritik savaşta Ebü'l-Heycâ askere komuta etmiştir. Zencilerin elli bin civarında oldukları düşünüldüğünde bu şehir savaşının ciddi bir savaş olduğu anlaşılmaktadır. Selâhaddin'in tüm emirleri içinde onun komutanlık yapması, daha önceden de bu konuda kendini ispat ettiğinin işaretidir.

Fatımîlerin Sonu ve Fatimî Sarayındaki Bazı Düzenlemeler

Fatimî halifesi e-Âdîd li-Dinillah'ın 567 (10 Eylül 1171) yılında ölümünün ardından, daha önceden Selâhaddin'in Fatimî sarayını kontrol etmekle görevlendirdiği Karakuş'un saraydaki hür, köle, cariye, mal ve eşyayı dağıttığı görülmektedir. O kadar ganimet fazla idi ki bu malların satılmasının on yıl sürdüğü kaydedilmiştir. Büyük saray, büyük emirlere bırakılmış ve emirler oraya yerleşmişlerdir. Selâhaddin'in babası Necmüddin Eyyûb, haliçteki Kasrû'l-Lü'lü'e taşınmıştır. Sonrasında yapılan bir düzenleme ile Emîr Mûsik ve Emîr Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in kaldığı Kasrû'l-Garbi boşaltılmıştır (El-Makrizî, 1418, s. 2:448; İbnü'l-Esîr, 1991b, s. 11:297; Şeşen, 2016, ss. 40-41).

Kenzüddeve (Kenz) İsyanı

Birçok tarihçi Kenzüddeve'nin ismini vermezken sadece İbn Kesîr ve Bedrüddin Aynî'nin eserlerinde adının geçtiği görülmektedir. İbn Kesîr, bazılarının bu kişiyi Abbas b. Şâzî diye andıklarını ve bu şahsın Mısır'da Fatimî Devleti'nin ileri gelenlerinden biri olduğunu belirtmektedir (İbn Kesîr, 1998, s. 16:499-500). Aynî ise İbn Ebi Tay'ı kaynak göstererek Abbâs eş-Şâzî diye bilinen bu şahsın es-Said'deki Tavd denilen köyde ortaya çıktığını,

¹⁰ Ed-Devâdârî bu sayının 5 bin olduğunu söyler ve 565 yılı hadiselerinin içinde anlatır. (Ed-Devâdârî, 1961, s. 7:44) Es-Sübkî ise Sudanîlerin yani zencilerin sayısının yüz bin olduğunu belirtmektedir. (Es-Sübkî, 1413, s. 7:355)

Kûs şehrine saldırdığını ve yağmaladığını, insanların mallarını aldığını aktarmıştır. Öncesinde de Kenz'in Rebia kabilesinden olduğunu, Cezîretü'l-Arab'da Yemâme'den Mısır'a geçtiklerini kaydetmiştir (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 1:194-195).

Kenz'in isyan etmeden önce Eyyûbîlere bağlı yerel bir yönetici olduğu anlaşılmaktadır. Sudanlılar ve köleler, 568 yılında (1172-1173) Nube'de toplanmış, büyük bir topluluk halinde Mısır'a saldırmış, es-Said'e girerek Asvân'a kastetmiş, şehri kuşatıp köylerini yağmalamışlardır. Buranın emiri olan Kenzüddeve, Selahaddin'e haber göndermiş ve yardım istemiştir. Selahaddin, eş-Şücâ el-Baalbekî komutasında bir askeri birlik göndermiş ve Asvân'a geldiklerinde kölelerin oraları yakıp yıktıktan sonra geri döndüklerini görmüşlerdir. Eş-Şücâ ve Kenzüddeve onları takip etmiş ve aralarında büyük bir savaş yaşanmıştır. Eş-Şücâ komutasındaki birlikler döndüklerinde ve yaptıkları anlatıldığında Selahaddin bu sefer kardeşi Şemsüddeve Turanşah komutasında büyük bir orduyu Nube'ye göndermiş, Nube'ye girilmiş, esirler kurtarılmış ve ganimetlerle geri dönmüştür (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 1:112-113; İbnü'l-Esîr, 1991b, s. 11:310). 1172 sonu veya 1173 yılı başında meydana gelen bu olayda Kenzüddeve'nin Selâhaddin ile ilişkilerinin iyi olduğu görülmektedir. Fatimî Devleti'ni ihya etme dışında kısa süre sonra bu isyana kalkışmasının nedeni yeteri kadar zikredilmemiştir.

Kenzüddeve isyanı ile ilgili kaynaklarda farklı bilgi ve detaylar verilmektedir. 570 yılında (1174-1175) vuku bulan bu isyanın başını çeken Arap asıllı bir emir olan Kenzüddeve, eski Mısır devletini yeniden tesis etmek istiyor ve devlete hakim olacağını hayal ediyordu. Şiî olan bu kişi, meşhur olunca etrafında ülke halkı, bedeviler, zenciler ve diğer kavimlerden birçok insan toplanmış, Kûs ve havalisini ele geçirmiştir. Yukarı Mısır'da es-Said'de Kenzüddeve'nin Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in kardeşini öldürmesi ile isyan tırmanmış ve bu durum Selahaddin'in cesur ve büyük emirlerinden olan Ebü'l-Heycâ'yı çok üzmüştür. İsyanı bastırmak ve intikam almak için Selahaddin'in kardeşi Melikü'l-Adil Seyfüddîn, Ebü'l-Heycâ es-Semîn ve İzzüddîn Mûsik ile yola çıkan Eyyûbî ordusu, ilk önce isyancıların elindeki Kûs'a bir gün mesafede olan Tavd şehrine gelip almışlardır. Burada Kenzüddeve'nin birçok taraftarını kılıçtan geçirdikten sonra orduyu ikmal edip Kenzüddeve'nin üzerine gitmişlerdir. Yapılan savaşta Kenzüddeve ve adamları mağlup olmuş, Kenzüddeve öldürülmüş ve sükûnet sağlanmıştır. Bu hadiseden bahseden tarihçilerin kayıtları arasında bazı farklı detaylar göze çarpmaktadır. Makrizî, Asvân hakimlerinin Kenzüddeve lakabını kullandıklarını, bu lakabın Fatimî halifesi el-Hakîm bi-Emrillah (996-1021) tarafından onlara verildiğini ve sonuncusunun da bu bahiste geçen kişi olduğunu belirtir. Onun verdiği bilgilerde burada bir emirlik şeklinde hüküm sürdükleri anlaşılmaktadır. İbn Tağrıberdî, bu hadisenin 572 yılında (1176-1177) yaşandığını, Mısır Fatimî Devleti'nin ihyası için altı bin kişi ile Sudanîlerin liderinin Fatimî halifesi Emir Davud b. el-Âdîd ve Muhammed adına Mısır'a ilerlediğini kaydetmiştir. Ebu Şame ve Makrizî bu olayın 7 Safer 570'te (7 Eylül 1174) olduğunu altını çizerken İbnü'l-Esîr ise 570 yılı başında (Ağustos 1174) olduğunu belirtir. İbn Şeddâd'ın anlatımından, bu olayın 569'da (1173) meydana başladığı ve 7 Safer 570'te (7 Eylül 1174) bittiği anlaşılmaktadır. Sibî ve Es-Safedî, Kahire'ye yönelen Kenzüddeve'nin ordusunun yüz bin kişiden müteşekkil olduğunu ve savaşın sonunda seksen bin askerin öldürüldüğünü kaydederek, Selahaddin'in gönderdiği askerlerin Mısır'ın nimetlerinin tadını alan ve ülkenin nimetlerini yitirmekten korkan kişiler olduğu şeklindeki tanımlama da kayıtlardaki ilginç bilgilerdendir (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 1:194; 1:250; Ebu Şame, 1997, s. 2:338; Ed-Devâdârî, 1961, s. 7:68; El-Bündârî, 1979, s. 80; El-Makrizî, 1419, s. 143; En-Nüveyrî, 1423, s. 28:369; Es-Safedî, 2000, s. 24:280; İbn Haldûn, 2000, s. 5:338; İbn Şeddâd, 2021, s. 66; İbn Tağrıberdî, 1936, s. 6:78; İbn Vâsıl, 1377, s. 2:16-17; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 9:404, 1991b, s. 11:331-332; Makrizî, 1847, s. 29; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 21:242; Şeşen, 2016, ss. 51-52).

Birçok tarihçinin değindiği ve farklı bilgiler aktardıkları bu isyan her ne kadar Eyyûbî Devleti'ni hedef aldıysa da doğrudan Ebü'l-Heycâ es-Semîn ile ilgilidir. Zira tarihçilerin ismini vermedikleri kardeşi bu hadisede öldürülmüş ve Selâhaddin'in kardeşi Melikü'l-Adil ile bu tehlikeyi ortadan kaldırmışlardır.

Selahaddin'in el-Cezîre ve Musul Harekatındaki Rolü

Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in adının geçtiği bir başka askeri harekât ise Selâhaddin'in 578'te (1182-1183) el-Cezîre üzerine gitmesi ve sonrasında. Dimaşk'tan 1182 yılında hareket eden Selâhaddin, Taberiyye yakınlarına gelmiş; Beysân, Cînîn ve Gûr gibi Haçlıların elinde olan beldelere akınlar düzenlemiştir. Selâhaddin'in bu sefere bahsi geçen güzergaha yönelmesinin nedeni Harrân emiri Muzaferüddîn Gökbörü b. Zeynüddîn Ali b. Bektegin'in Beyrut kuşatmasında olan Selâhaddin'e haber gönderip onu Fırat'ı geçmeye ikna etmesidir. Selâhaddin, bu sefer esnasında Haleb'i alacağını duyurup asıl rotasını gizlemek istemiştir. Fırat'a¹¹ yaklaştığı sırada Muzaferüddîn'in kendisine katılmasının ardından Bire üzerine gidip şehri teslim almış ve oradan nehri geçmiştir. Bu esnada Selâhaddin'in Haleb üzerine gideceğini duyan Musul hakimi İzzüddîn Mesud ile Mücahidüddîn Kaymaz, ona karşı koymak için Nusaybin'e gidip hazırlıklara başlamışlardır. Dârâ'ya geçtiklerinde meselenin aslını öğrenmiş, hemen Musul'a geri dönmüş ve Urfa'nın düşmemesi için oraya asker takviye etmişlerdir. Selâhaddin, civardaki şehirlerin emirlerine haber gönderip kendisine katılmaları durumunda onlara vaatlerde bulunmuştur. Daha önceden Selâhaddin ile Âmid'in alınması ve kendisine verilmesi karşılığında anlaşılan Hısn-ı Keyfâ hakimi Nureddin

¹¹ İbn Şeddâd, 22 Eylül 1182'de Selâhaddin'in Fırat'a doğru yola koyulduğunu belirtmektedir. (İbn Şeddâd, 2021, s. 78)

Muhammed b. Kara Aslan bu daveti kabul edip ona katılmıştır. Eylül 1182'de Urfa'yı kuşatan Selâhaddîn, zor durumda kalan şehrin valisi Emir Fahrüddîn Mesud ez-Zaferânî'ye eman verip onu da yanına almıştır. Urfa'yı Harrân hakimî Muzafferüddîn'e vermiş, Rakka üzerine gidip şehri aldıktan sonra Habur, Re'sûlayn, Suruc, Dûrîn, Karkisiyâ, Mâkisîn, Şemsaniyye ve Arabân'ı almıştır. Habûr'un tümünü aldıktan sonra¹² Nusaybin üzerine gitmiş, birkaç gün süren kuşatmanın ardından şehri almış ve yanında sefere katılmış olan Emir Ebü'l-Heycâ es-Semîn'e Nusaybin'i iktâ etmiştir. Bu esnada da Haçlıların Dimaşk havalisindeki köyleri yağmalamasına rağmen Selâhaddîn geri dönmemiştir. Selâhaddîn, emirleri ile yaptığı istişare sonrasında Zengîlerin en önemli merkezi olan Musul'a yönelerek burayı almayı hedeflemiştir. İzzüddîn ile Mücâhidüddîn, Musul şehrine yığınak yapmış ve şehrin müdafaası için çok miktarda mal harcamışlardır. Aynı şekilde Cezîre, Sincâr ve Erbil gibi şehirlerde de gerekli tedbirleri almışlardır. Selâhaddîn ve adamları Musul şehrinin büyüklüğünü ve savunma tedbirlerini görünce bu şehri alamayacağını anlamışlardır. Yine de yeğeni Nâsirüddîn b. Şirkûh'un ısrarı neticesinde Kasım 1182'de şehri kuşatmış fakat bir türlü ilerleme sağlayamamıştır. Bu sırada Şeyhü's-Şüyûh Sadrüddîn ve Abbâsî halifesinin önde gelen adamlarından Hadım Beşîr, halifenin isteği ile sulh için gelmişlerdi. Musul hakimleri ile aralarında gidip gelen elçiler bazı şartlar üzerinde anlaşmaya çalışmış fakat İzzüddîn ile Mücâhidüddîn'den olumlu yanıt alamamışlardır. Selâhaddîn, şehri alamayacağını ve bir şey elde edemeyeceğini görünce ve oradan Sincâr üzerine gitmiştir. Bu esnada Mücâhidüddîn'in Sincâr müdafaası için gönderdiği askerlerin şehre girmesine mâni olmuş ve şehri kuşatmıştır. (Aralık 1182) Ez-Zerzâriyye Kürtlerinin emirinin Selâhaddîn'in tarafına geçmesi sonucunda şehrin hâkimi olan Şerefüddîn b. Kutbüddîn, eman dileyip şehri ona teslim etmek zorunda kalmıştır. Buranın yönetimini büyük emirlerinden Muînüddîn Üner'e¹³ veren Selâhaddîn, Harrân'a doğru giderken Nusaybin'e uğramış ve onu karşılayan halk, daha önce şehri iktâ ettiği Ebü'l-Heycâ es-Semîn'den şikayetçi olmuşlardır. Halk, kendilerine yapılan zulümden dolayı ağlayınca, Ebü'l-Heycâ'nın yaptıklarına üzülen Selâhaddîn, onu Nusaybin valiliğinden azletmiştir. Ebü'l-Heycâ'yı yanına alarak Şubat-Mart 1183'te Harrân'a varmış ve bazı seçkin askerlerini yanında bırakıp diğerlerini yurtlarına gidip dinlenmeleri için dağıtmıştır (Abu'l-Farac, 1987, s. 2:429; Bedrüddîn Aynî, 2010, s. 1:317-319; Ebu Şame, 1997, s. 3:126; Ebü'l-Fida, t.y., s. 3:65; el-Hisnî, 2019, s. 55; El-Bündârî, 1979, s. 202,209; El-İsfahânî, 1987, s. 5:31,53; El-Ömerî, 1423, s. 27:125-126; En-Nüveyrî, 1423, s. 28:381-383; İbn Haldûn, 2000, s. 5:304-305, 348-349; İbn Şeddâd, 2021, ss. 78-81; İbn Şehinşah el-Eyyûbî, 1401, s. 106,111-112; İbn Vâsıl, 1377, s. 2:117-124; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 9:388-389, 1991b, s. 11:383-388; İbnü'l-Verdî, 1996, s. 2:90; Mîrhand, 1370, s. 768; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 21:284-286,303; Şeşen, 2016, ss. 74-78). Bu hareketin ardından tüm el-Cezîre'nin kontrolü Selâhaddîn'in eline geçmiş ve bölgedeki melikler ona boyun eğmişlerdir. Sefer esnasında Selâhaddîn'in kurmaylarının çoğunun yanında olup etkin bir şekilde mücadele etmelerine rağmen isimleri kaynaklarda pek fazla zikredilmemiştir. Ebü'l-Heycâ'dan bahsedilmesi, Nusaybin'de yaşananların tarihçilerin dikkatini celb etmesinden kaynaklanmaktadır.

Akka Muhasarası'nda Ebü'l-Heycâ'nın Şehre Komuta Etmesi

578 (1182-1183) ile 585 (1189-1190) yılları arasında birçok gelişme yaşandı. Bu aralıkta yaşanan büyük hadiselerde Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in de diğer komutanlar gibi önemli rol oynadığı söylenebilir. Ancak Ebü'l-Heycâ'nın bu süreçte yaşanan hadiselerde yer aldığına dair somut bilgilere rastlanmamaktadır. 1187 yılında Selâhaddîn'in Hittîn'de Haçlılara karşı elde ettiği zafer sonrasında önu açıldı. Zaferden kısa süre sonra Akka'yı Haçlılardan alan Selâhaddîn, Tibnîn, Sayda, Beyrut, Cübeyl, Gazze, Darûm, Remle, Beyna, Beyt Cibrîn, Halil, Askalan gibi yerleşimleri 40 gün içinde aldı. Sonrasında kahinlerin alırsan bir gözün kör olur dediği Kudüs'ü 27 Receb 583'te (2 Ekim 1187) almayı başardı (Ağırakça, 2017, ss. 86-96,101-107; Demirkent, 1997, ss. 135-144; Muhammed Emin Zeki Beg, 2018, s. 576; Şeşen, 2009, ss. 337-340; Xezrecî, 2015, ss. 88-91). Kudüs'ün alınmasından sonra da birçok fetih ve hadise cereyan etti. 583'teki yoğun fetihler esnasında Selâhaddîn en önemli yerlerden biri olan Sur şehrini almak üzere kuşattı. Selâhaddîn buraya yönelirken şehrin yöneticisi el-Markis diye İslam tarihçilerinin adlandırdığı liderleri tarafından şehir tahkim edilmişti. Hem şehrin tahkim edilmiş olması hem de buradaki insan kaynağının çokluğu ve dışarıdan yardım alınması ayrıca Selâhaddîn'in ordusunun savaşma isteksizliği nedeniyle hedefine ulaşamadı. İbnü'l-Esîr, Sur şehrinin alınamamasının müsebbibinin bizzat Selâhaddîn olduğunu söyler. Kudüs, Akka, Askalan ve diğer şehirlerde teslim olan Hristiyanların Sur'a gitmelerine izin vermişti. Bu şehirde nüfus artmış, bunlar Avrupa'dan yardım istemiş ve gelen her türlü takviye ile hakkından gelmez bir güç haline gelmişlerdi. Selâhaddîn buradaki sorunu halledemediği için yani bu şehri alıp düşmanlarını saf dışı edemediği için bedelini ağır şekilde Akka'da ödeyecekti (Ağırakça, 2017, ss. 114-122; El-Ömerî, 1423, s. 27:149; İbn Haldûn, 2000, s. 5:371; İbnü'l-Esîr, 1991b, s. 11:436-440; Runciman, 1954, s. 3; Şeşen, 2016, ss. 121-122). 584 (1188-1189) yılı hadiselerine bakıldığında yine Selâhaddîn'in birçok fütuhatta bulunduğu ve ele geçirdiği yerlerde sulh ile teslim olanların Sur şehrine gittikleri görülmektedir (İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:18-33).

Selâhaddîn, Sur şehrinde hazırlıklarını tamamladıktan sonra Müslümanlarla savaşmaya kararlı Haçlı ordusunun önüne set çekmek istemiş fakat onlara mâni olamamıştı. Avrupa'daki Hristiyan dindaşlarını galeyana getirip asker, erzak ve teçhizat bakımında son derece kemale ulaşmış olanlar, Kudüs ve birçok şehri kaybetmenin verdiği ıstırap

¹² Habur'u Cemalüddîn Hoşterin'e vermiştir. (El-İsfahânî, 1987, s. 5:31)

¹³ Ebü'l-Fida'ya göre Sadüddîn b. Muînüddîn'e teslim edilmiştir. (Ebü'l-Fida, t.y., s. 3:65)

ve öfke ile Müslümanlardan intikam almak için seferber olmuşlardı. Sur şehrinin kendilerine dar gelmesi nedeniyle Sayda'ya gitmeye karar vermiş ancak Selâhaddîn'in ordusunun engel olması nedeniyle geri dönüp Akka üzerine yürümeye karar vermişlerdi. Sahilden yürüyen Haçlılara gemileri eşlik etmiş, zor durumda kalırlarsa gemilere binip kurtulabilecekleri bir strateji benimsemişlerdi. 8 Receb 585'te (22 Ağustos 1189) yola çıkan Haçlılar 15 Receb'de (29 Ağustos 1189) Akka önlerine varmışlardır. Selâhaddîn'in öncüleri onlara zarar verirken kendisi de üzerlerine gitmiş fakat yolda onlara saldırmak yerine Akka'da onlarla savaşmayı uygun bulan komutanlarının tavsiyesine uymuştu. Halbuki Selâhaddîn makul olduğu şekilde yol boyunca onlara saldırmayı ve onların hakkından gelmeyi düşünüyordu ama emirlerine istemeyerek uymak durumunda kalmıştı (Ağırakça, 2017, ss. 123-127; Bedrüddin Aynî, 2010, ss. 119-122; El-Makrizî, 1997, s. 1:220; En-Nüveyrî, 1423, s. 28:416-418; İbn Haldûn, 2000, s. 5:371; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:38-40; Karakuş, 2016, ss. 526-527; Şeşen, 2016, ss. 123-124; Xezrecî, 2015, s. 111).

Selâhaddîn, Akka'ya vardığında Haçlıların deniz yolu ile gelip şehri kuşattıklarını gördü. Etraftaki şehirlere haber gönderip asker istedi. Musul, Diyâr-ı Bekr, Sincâr ve el-Cezîre'de birlikler kendisine katıldı. Müslümanların yardımına gelenler olduğu gibi denizden de Haçlılara her türlü destek ulaşıyordu. 1 Şaban'dan itibaren (14 Eylül 1189) irili ufaklı birçok savaş cereyan etti. 18 Eylül'de Takiyüddin Ömer, Haçlıların üzerine saldırdı ve kaleye ulaşmayı başardı. Şehrin yarısı tahliye edilerek şehre asker, erzak, mal ve silah gönderildi. Selâhaddîn'in şehre soktuğu büyük emirler arasında Ebû'l-Heycâ es-Semîn de bulunuyordu (Ebû'l-Fida, t.y., s. 3:76; El-Ömerî, 1423, s. 27:149; Ez-Zehabî, 1993, s. 41:44; İbn Haldûn, 2000, s. 5:371; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:40-41; Muhammed Emin Zeki Beg, 2018, ss. 576-577; Runciman, 1954, s. 33; Şeşen, 2016, s. 124).

3 Ekim'de Haçlılar, Müslümanlar üzerine büyük bir saldırı düzenlediler. Selâhaddîn ordusunu çeşitli yerlere göndermiş fakat buna rağmen Haçlıları zorlamıştı. Haçlılar, Mısır ordusunun ve diğer askerlerin gelmesi durumunda içine düşecekleri müşkül durumu hesap edip anı değerlendirmek istemişlerdi. Bu nedenle Takiyüddin Ömer'in emrindeki sağ kanada saldırmış, merkezden destek gönderilince, oranın zayıflaması üzerine sultanı hedef almışlardı. Neredeyse Müslümanlar için her şey bitiyordu. Kaçan Müslüman askerlerin bazıları Taberiyye, Ürdün ve Dimaşk'a gitmişlerdi. Sultan ise kaçanlara engel olmak için bizzat çaba gösteriyordu. Sultanın otağına saldırıp birçok kişiyi öldüren Haçlılar, geniş alana yayıldıkları için birbirleri ile olan irtibatları zayıflamış ve endişelenmişlerdi. Bu arada Müslümanlar da toparlanınca iş tersine döndü. Bu saldırıda deniz kenarındakiler hariç on bin civarında Haçlının öldürüldüğü aktarılmaktadır. Bu sırada ölen Haçlı askerlerinden yayılan rahatsız edici koku, Selâhaddîn'in kulunç hastalığının nüksetmesi ve askerın ısrarı ile gönülsüz şekilde Müslüman ordusu 4 Ramazan'da (16 Ekim 1189) Harrûbe'ye geri çekildi. Komutanlar bu problemleri dile getirip ayrıldıkları takdirde düşmanlarının da ayrılabilirliğini, ayrılmadıkları takdirde yine onlarla savaşacaklarını savunuyorlardı. Bu durum Haçlıların Akka'yı kuşatmalarına, etrafa yayılmalarına, gerekli tedbirleri almalarına ve denizden de şehrin muhasarasına olanak sağladı. Haçlıların hendek kazıp sur inşa ettikleri haberi üzerine emirler, hasta olan Selâhaddîn'e saldırma emri vermesini istediler fakat kendisinin hücumda bulunmaması durumunda, başarılı olunamayacağı kanaatinde olduğundan buna müsaade etmedi. Sultan iyileşinceye kadar Haçlılar ihtiyaç duydukları zamanı elde etmişlerdi. Akka şehrindekiler de her gün çıkıp Haçlılar ile savaşıyorlardı. 15 Şevval'de (26 Kasım 1189) sultanın kardeşi el-Melikü'l-Adil Seyfüddin Ebu Bekir komutasında Mısır askerleri yanlarında silah, teçhizat ve her türlü malzeme ile geldiler. Bu esnada sultan da çeşitli yerlerden asker toplamış, Müslüman ordunun gücü artmış ve moralleri yükselmişti. Aynı şekilde denizden de Emir Lü'lü komutasındaki Mısır ordusu gelip Haçlıların bir gemisini batırarak, çok miktarda ganimet almış ve Akka'ya girmeyi başarmıştı. Bu durum içeride mahsur kalmış olanların moralini yükseltmiş ve ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştı (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 2:125; Ebû'l-Fida, t.y., s. 77; Ez-Zehabî, 1993, s. 41:45; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:38-46; İbnü'l-Verdî, 1996, s. 2:99; Karakuş, 2016, ss. 528-531; Muhammed Emin Zeki Beg, 2018, ss. 576-579; Runciman, 1954, s. 48; Xezrecî, 2015, ss. 111-115).

586 yılına girildiğinde Selâhaddîn, kışı Harrûbe'de geçirmiş ve Haçlıları sürekli izlenmişti. Safer (Mart-Nisan 1190) ayında çatışmalar yeniden başladı. Selâhaddîn, şehirdekileri kurtarmak için her gün savaşırken Haçlılar üç burç inşa edip şehre yanaştırdılar ve şehirdekileri zorladılar. Şehirden tehlikede olduklarına dair haber gelince, Selâhaddîn günlerce aralıksız olarak Haçlılara saldırdı, ta ki 28 Rebülevvel'de (5 Mayıs) iki taraf ta savaştan bezinceye kadar bu saldırılar devam etti. Şehir halkı ve Selâhaddîn, sirke ve çamurla kaplı yanmayan burçlar yüzünden şehrin düşeceğine inanmışken mucit bir adam ortaya çıkıp hazırladığı ilaçlarla burçların yakılmasını sağladı. Yine Müslümanlar umuda kavuştular ve Selâhaddîn'in yardım talebine Cezîre, Sincar, Erbil ve Musul emirleri ile askerleri geldiler. Bu esnada Mısır donaması da Müslümanların imdadına yetişti ve Haçlılar da onu karşılamak üzere donanma çıkardılar. Selâhaddîn de karadan saldırdı ve böylelikle hem karada hem de denizde az rastlanır bir muharebe yaşandı (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 2:153-154; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:48-51; Nicholson, 2019, s. 109; Xezrecî, 2015, ss. 118-119).

III. Haçlı Seferi'ne katılan Alman imparatoru Frederich Barbarossa yola çıktı. Bizans imparatoru durumu Selâhaddîn'e bildirdi. Topraklarından geçmelerine müsaade etmeyecekti fakat mani olamadı. İkmal yapmalarına izin vermediğinden zora düşen Haçlılar bir de yolda Türkmenlerin saldırılarına maruz kaldılar. Selçukluların

saldırılarına maruz kalınca Konya üzerine yürüdüler ve II. Kılıç Arslan ile anlaşıp yanlarına aldıkları rehine emirlerle yola devam ettiler. Kilikya Ermenilerinin topraklarına girip ikmal yaptılar ve Alman imparatoru sığ bir nehirde boğulunca Selâhaddîn'in ordusu yine rahat bir nefes alabildi. Aralarında anlaşmazlık çıktı ve bir kısmı ayrılıp geri döndü. Yeni kral ile yola çıkan kırk bin kişi yolda hastalık ve baskınlara uğrayarak Akka'ya vardıklarında sayıları bin kişiye düştü. Bu sırada Selâhaddîn, gelen Almanları karşılamak için yanındaki askerlerin bir kısmını Haleb ve havalisine gönderdiğinden ordusu bölünmüştü (Abu'l-Farac, 1987, s. 2:453-454; Ağırakça, 2017, ss. 132-141; Bedrüddin Aynî, 2010, s. 2:145; İbn Şeddâd, 1994, s. 1:192-193-204; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:51-53; Karakuş, 2016, ss. 529-530; Muhammed Emin Zeki Beg, 2018, ss. 576-579; Runciman, 1954, s. 15,18).

20 Cemaziyülahir'de (25 Temmuz 1190) Haçlılar aniden çıkıp büyük bir saldırı gerçekleştirdiler. Bu saldırı ile el-Melikü'l-Adil'in birliğini hedef aldılar. Mısırlılar çekilince Haçlılar çadırlarına daldılar. Mısırlılar geri dönüp tekrar saldırırken bir grup ta onların diğerleri ile bağlantısını kesti ve saldıran Haçlılar on binden fazla kayıp verdiler. O esnada Alman kralının başından geçenlerin haberi Müslümanlara ulaştı. Hem Haçlıların aldığı mağlubiyet hem de alınan haber Müslümanların moralini yükseltti. Müslümanlar, Haçlıların bundan sonra toparlanamayacağını düşünüp savaştan vaz geçtiler. Ancak iki gün sonra deniz yoluyla Henry'nin asker ve teçhizat ile geldiği anlaşıldı. Haçlılar aldıkları bu takviyeyle moral bulup daha sıkı şekilde savaştılar. 27 Cemaziyülahir'de (1 Ağustos 1190) Selâhaddîn ceset kokusu nedeniyle Harrûbe'ye çekildi. Haçlılar mancınık kurdular fakat Müslümanlar bu mancınıkları ele geçirdiler. Haçlılar yeni bir yol bulup topraktan tepe yaptılar ve yavaş yavaş bu tepayı şehre yaklaştırdılar. Bu tepe, arkasındaki mancınıklar set görevi görüyordu. Şehirdeki erzakın azalması nedeniyle Müslümanlar sıkıntıya girdiler. Selâhaddîn, İskenderiyye'den deniz yoluyla yardım gönderilmesini istedi, gecikince Beyrut'a haber gönderdi. Erzak dolu büyük bir gemiye Haçlı bayrakları çekildi ve şüphe çekmeden şehre girdi. Bu yardım sayesinde şehirdekiler bir kez daha ferahladılar. Bu esnada papadan gelen mektup Haçlılara güç ve moral veriyordu (Bedrüddin Aynî, 2010, ss. 153-154; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:53-55; Karakuş, 2016, ss. 531-532; Şeşen, 2016, ss. 124-129; Xezrecî, 2015, ss. 119-120, 2015, s. 122).

Haçlılar Henry'nin yardıma gelmesi sonucunda güçlendiklerine ve mevzilerinden çıkıp Müslümanlarla savaşmalarının zamanının geldiğine kanaat ettiler. 11 Şevval'de (11 Kasım 1190) kalabalık şekilde saldırdılar ve Selâhaddîn bunu görünce ağırlıklarını Akka'ya üç fersah ötedeki Kaymûn'a taşıdı. O sırada Selâhaddîn'in sancısı tuttu ve bir tepenin üzerinde savaşı seyretti. Haçlılar, ilerleyince Müslümanlar onları zor duruma düşürdü. Çıktıklarına pişman olan Haçlılar sonraki gün Akka'ya çekilirken içinde oldukları durumu gizlemek için ölülerini yanlarında taşıyorlardı. Şayet Selâhaddîn hastalanmasaydı o gün Haçlılar büyük bir bedel ödeyeceklerdi (İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:56; Xezrecî, 2015, ss. 124-128).

Kış gelip fırtına olunca limanın dışındaki gemilerine zarar gelmesin diye Haçlılar onları Sur ve diğer adalara gönderdiler. Akka'ya deniz yolu açıldı ve şehirdeki Müslümanlar haber gönderip usandıkları için şikayette bulundular. Şehirdeki Müslümanların başındaki komutan Emir Hüsamüddin Ebü'l-Heycâ idi. Selâhaddîn, bu duruma çare olarak içerideki birliklerin değiştirilmesini istedi. Bu işi yürütmekle görevlendirilen el-Melikü'l-Adil, deniz tarafına geçip Cebel-i Hayfa'nın altında konakladı. Savaş ve yük gemileri ile şehre asker gönderip şehirdekileri tahliye etti. Şehre yirmi emir gönderilirken şehirden altmış emir çıkarıldı. Şehrin yeni komutanı Seyfüddin Ali b. Ahmed el-Maştûb idi ve 16 Muharrem 587'de (13 Şubat 1191) şehre girdiler. Şehre az sayıda emir girmişti, Selâhaddîn'in adamları bu işi ihmal etmişlerdi. Kış geldi, Haçlı gemileri geri döndü ve Akka ile açılan yol kapandı. Artık ulaklar yüzerek Akka'ya gidiyor ve zorlukla iletişim sağlıyorlardı (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 2:158,167; Ebu Şame, 1997, s. 4:230-234; Ez-Zehabî, 1993, s. 41:68; İbn Haldûn, 2000, s. 5:376; İbn Şeddâd, 2021, ss. 208-209; İbn Şeddâd, 1994, ss. 231-232; İbn Vâsıl, 1377, s. 2:345-346; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:56-58; Runciman, 1954, s. 50; Xezrecî, 2015, ss. 129-130).

587 yılında Akka'da Haçlıların kuşatması sürdü. Fransız kralı Philippe, 12 Rebiülevvel'de (9 Nisan 1191) Akka'ya gemilerle varınca Haçlıların morali yükseldi ve Müslümanlarla mücadele etme azimleri azaldı. Selâhaddîn'in emri ile Beyrut'tan gelen gemiler yolda İngilizlerin gemilerine rastladı ve onları ele geçirdiler. Kuşatmayı sürdüren Haçlılar ise kurdukları mancınıklarla 4 Cemaziyülevvel'de (30 Mayıs) şehri zorlarken Selâhaddîn ise onlara saldırarak şehirdekilerin yükünü hafifletmek istiyordu. 13 Cemaziyülevvel'de (8 Haziran) Kıbrıs'ı almış olan İngiltere kralı yirmi beş gemi ile Akka kuşatmasına katılınca Haçlılar daha da baskılarını arttırdılar. Selâhaddîn şehirdekilerin imdadına yedi yüz savaşçı ve erzakla dolu bir gemi gönderdi fakat bu gemi Haçlı donaması ile giriştiği savaşta galip gelemedi. Geminin kaptanı, içindeki malzeme ve erzakın ellerine geçmemesi için gemiyi batırdı. Şehirdeki Müslümanlar yardımdan mahrum kalırken diğer taraftan Haçlılar karadan tepeler inşa edip surlara yaklaşıyorlardı. Şehirdekiler hiçbir şekilde onlara zarar veremiyorlardı. Durumu Selâhaddîn'e bildirmelerine rağmen sultanın elinden bir şey gelmiyordu. 17 Cemaziyülahir'de (12 Temmuz 1191) Haçlılar şehri aldılar. Şehri savunan emir Seyfüddin Ali b. Ahmed el-Maştûb, Haçlılar ile görüşüp Selâhaddîn'e katılma koşuluyla şehri teslim etmek istedi fakat kral bunu kabul etmedi. Bu nedenle şehri savunanların savaşma azmi kırıldı ve kendi akıbetlerinin derdine düştüler. O gece iki emir gizlice şehri terk edince askerlerin morali iyice bozuldu. Haçlılar bu sefer Selâhaddîn ile anlaşmaya çalıştılar fakat uzlaşma gerçekleşmedi. Sonraki gün de şehrin içinde ve dışında çatışmalar devam etti fakat el-Maştûb, umudunu yitirdiğinden Haçlılar ile anlaşarak bazı şartlar

üzerine şehri teslim etti. Haçlılar şehre girince anlaşılmaya uymayıp mal ve canlarına el koydular. Selâhaddîn esirlerin serbest kalması için hazırlık yaparken Haçlılara güvenmiyordu. Selâhaddîn isteklerini yerine getirmeden önce sözlerine sadık olan Templier tarikatının kefil olmasını istedi fakat onlar dindaşlarının ihanetinden çekindikleri için buna yanaşmadılar. Sonraki diyaloglarda Selâhaddîn, Haçlıların hainlik peşinde olduklarını anladı ve doğru bir şekilde işleri yürütmek istedi. Haçlılar 27 Receb'de (20 Ağustos 1191) dışarı çıktılar ve Müslümanlar da üzerlerine yürüdü. Haçlılar, fide alabilecekleri emir ve zenginler dışında çoğu ahaliyi öldürdüler. İki taraf savaşa tutuştu ve çok kişi o gün öldü (Abu'l-Farac, 1987, s. 2:456-457; Demirkent, 1997, ss. 145-157; Ed-Devâdârî, 1961, s. 7:106-108; El-Makrizî, 1997, s. 1:220; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:64-68; Karakuş, 2016, ss. 534-536; Runciman, 1954, ss. 49-50; Xezrecî, 2015, ss. 131-135, 138-139).

Böylelikle yaklaşık iki yıl süren Akka kuşatması Haçlıların gayreti, sebatı ve aldıkları destek nedeniyle onların lehine sonuçlandı. Selâhaddîn tüm çabalarına rağmen hastalığı, Haçlıların sürekli yardım almaları ve bazen de fırsatları kaçırmaları nedeniyle başarılı olamadı. Tarihçiler, sultanın askerlerini cesaretlendirip şehirde müşkül durumda olan Müslümanları kurtarmak için nasıl çırpındığını, hayatını tehlikeye attığını detaylı şekilde anlatmaktadırlar.

Eşine az rastlanan bu büyük mücadelede en önemli görevlerden biri de Ebü'l-Heycâ es-Semîn'e verilmişti. Ebü'l-Heycâ yaklaşık on altı buçuk ay Akka'nın içinde en az altmış civarındaki emirin başında komutanlık yapmıştır. Bu süre zarfında kaleyi olağanüstü bir gayretle askerleri ile beraber savunmuş ve Haçlılara yol vermemiştir. Akka'da görevini diğer Kürt komutan ve aynı küneyi taşıyan Ebü'l-Heycâ el-Maştûb'a teslim ettikten sonra da şehrin dışında Selâhaddîn ile savaşmaya devam etmiştir. Amcazadeleri ile Akka kuşatmasında kendi adamlarından oluşan maiyyeti bin beş yüz askerden oluşuyordu. (Xezrecî, 2015, s. 111) Bu kuşatma esnasında içeride neler olduğu konusunda çok az şey kayıtlara yansımıştır. Şehri savunanlardan az bahsedilmekte ve bahsedilirken de genel tabirler kullanılmaktadır. Hazrecî, Kont Henry'nin yardıma gelmesinden sonra sultanın da Harrube'de olduğu esnada Haçlıların şehri zorladıklarını; cesur, ve kabilesi içinde sözü geçen Ebü'l-Heycâ'nın şehirdekilerin komutanı olduğunu ve kapıları açarak Haçlıların çadırlarına saldırdığını, mancınıkları yakıp yetmiş düşman atlısını öldürdükten sonra Müslümanların geri döndüklerini söylemektedir (İbn Şeddâd, 2021, s. 181; İbn Şeddâd, 1994, s. 1:204-205; Şeşen, 2016, s. 140149; Xezrecî, 2015, s. 121).

Ebü'l-Heycâ'nın isminin geçtiği bir başka hadise ise Akka teslim olmadan önceki gece 17 Cemaziyülahir 587'de (12 Temmuz 1191) olmuştur. El-Maştûb, Haçlılarla müzakere edip şehri teslim etmeye razı olmuştur. Haçlıların pazarlığa yanaşmaması ve şehre şiddetle saldırmaları dışarıdaki Selâhaddîn'in ordusunda üzüntü ve öfkeye neden olmuştur. Askerler,¹⁴ Selâhaddîn'in huzuruna çıkıp bir şey yapamadıkları için yakındılar ve sultan da onların üzüntülerini paylaştı. Bu askerler, düşmanın sur ve hendeklerine saldıracaklarını söyleyince imdad deflerine vurdular. Haçlılarla vuku bulan savaş, müellifin tabiriyle cahiliye döneminde anlatılmamıştı. Düşman sur önlerinde durmuş ve Selâhaddîn'in askerleri hendeklere girmişlerdi. O gün el-Maştûb'un kardeşi, Emir Ebü'l-Heycâ es-Semîn, Mihranî, Sarimüddîn Kaymaz b. Necmî ve Alemüddîn Süleyman b. Cender'in sancakları düşman surlarının üzerine tırmanmıştı. Görülmeğe değer o günde düşman geri dönüp çadırlarını korumak zorunda kaldılar. Selâhaddîn'in askerlerinden çok kişinin can vermesine rağmen saldırıya devam edilmiş, o esnada sultan da askerlerin arasında gidip gelerek onları cesaretlendirmiştir. Gece olmasına rağmen askerler geri dönmemiş, sultan gidip onları geri getirmek zorunda kalmıştır (Xezrecî, 2015, ss. 136-137).

Akka'nın Düşmesinin Ardından Yaşananlar

Haçlılar İngiltere kralının öncülüğünde iki gün sonra harekete geçip Askalan'a doğru yürüdüler. Sahil kenarında yürüten Haçlıları denizden gemileri takip ediyordu. Müslüman askerler de onların karşısında yürüyordu. Bu arada irili ufaklı çarpışmalar oluyordu. İlk ciddi çatışma Arsuf mevkiinde oldu ve Müslümanlar bu savaşta başarılı oldular (İbn Şeddâd, 2021, ss. 245-262; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:68). Haçlılar oradan Müslümanlardan kimsenin olmadığı Yafa'ya gidip şehri aldılar. Selâhaddîn ise ayrılıp Remle'ye gitti. Emirleri ile toplanıp görüş alışverişinde bulundu. Emirler, Askalan'ın tahrip edilmesini istediler zira Akka'da olduğu gibi Haçlıların şehri ele geçirip içerideki mal ve silahlarla daha da güçlenmesini doğru görmüyorlardı. Selâhaddîn buna razı olmayıp şehre girilmesini istedi fakat kimse ona uymadı. Şayet bunun yapılmasını istiyorsa ya sultan ya da çocuklarından birinin kendileriyle şehri savunmasını istediler. Bu nedenle Selâhaddîn, 19 Şaban'da (11 Eylül 1191) şehri yıkıp taşlarını denize attı. Haçlıların karşısındaki ordunun başında el-Melikü'l-Adil bulunuyorken Selâhaddîn ise Remle'ye gitti ve şehrin kalesini yıktıktan sonra Kudüs'e varıp şehrin durumunu gözden geçirdi. Haçlıların Yafa'da tutunduklarını görünce Ramazan'ın 8'inde (29 Eylül) geldiği karargâhtan 13 Ramazan'da ayrılıp Natrûn'a ilerledi ve orada ordugah kurdu. O sırada el-Melikü'l-Adil ile İngiltere kralı arasında elçiler gidip geldi. Aralarında varılan anlaşmaya göre el-Melikü'l-Adil, kralın kız kardeşi ile evlenecek, Kudüs ve sahil şeridindeki Müslümanların

¹⁴ Müellif bu hadiseyi anlatırken saldırının Kürtler tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Bu ifade, yazarın Eyyûbî Devleti'ni Kürt kimliği ile özdeşleştirmesinden kaynaklanmış olabilir. Ordunun içindeki Kürt askerlerin bu saldırının yapılmasında ısrarcı olmaları, saldırıya öncülük etmeleri, içeride şehri savunan askerlerin önemli bir kısmının Kürt olması ve kurtarılmak istenmeleri de bu anlatım biçimini açıklayabilir.

elinde olan şehirler el-Melikü'l-Adil'e verilecek, Akka ile sahilde Haçlıların elinde olan diğer şehirler, kralın kız kardeşine verilip bu antlaşma Templier şövalyelerinin onayına sunulacaktı. Din adamlarının, kralın kız kardeşini vaz geçirmesi sonucunda Selâhaddîn'in kabul ettiği bu antlaşma hükümsüz kaldı. Kudüs'e gitme niyetinde olan Haçlılar, 3 Zilkade'de (22 Kasım 1191) Yafa'dan Remle'ye vardılar. İki taraf karşı karşıya geldi ve savaş durumuna geçildi. Bu sırada kış bastırdı ve yağın yağmurun ardından ortalık çamur ile kaplandı. Kış, yağmur, yorgunluk, askerlerin ailelerinden uzun süre uzak kalması nedeniyle Selâhaddîn, ordusuna izin verdi. Selâhaddîn, yanında kalan askerleri ile dinlendi ve o esnada Ebü'l-Heycâ es-Semîn kumandasında Mısır askerlerinin Kudüs'e gelmesi, Müslümanların moralini yükseltti. Haçlılar da Kudüs'e gitmek üzere Zilhicce'nin üçünde (22 Aralık 1191) Remle'den hareket edip Natrûn'a yöneldiler. Yolda Müslüman öncüler onlara başarılı saldırılar yaptılar. Selâhaddîn ise olası bir ihtimali nedeniyle Kudüs'teki surların tamir edilmesi için emir verdi. İşi hızlandırmak için her bir burcu bir emire zimmetledi. Selâhaddîn bizzat taş taşıma işine katılarak askerlerini teşvik ediyordu. Savunma işine ihtimam gösterilerek bir taraftan da hendekler kazılıyordu. Düşmanın faydalanabileceği su kaynaklarını kurutmaya koyuldular. Remle'de Kudüs kuşatması için detaylı bir çalışma yapan İngiltere kralı, şehri kuşatırlarsa avantajın Müslümanlarda olacağını ve başarılı olamayacaklarını anladı ve 20 Zilhicce'de (8 Ocak 1192) Remle'ye geri döndü (Abu'l-Farac, 1987, s. 2:462; Ağırakça, 2017, ss. 142-150; Ebu Şame, 1997, s. 4:288-289; Ed-Devâdârî, 1961, s. 7:108-109; El-Makrizî, 1997, s. 1:220; İbn Şeddâd, 2021, ss. 265-280, 2021, s. 313; İbn Vâsıl, 1377, s. 2:385-393; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:102, 1991a, s. 12:68-83; Polat, 2015, ss. 258-259; Runciman, 1954, ss. 53-75; Şeşen, 2016, ss. 181-184; Xezrecî, 2015, ss. 139-141).

Sultan, Kudüs'te emirleri ile kuşatma ve savaş konusunda istişare ederken Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in ismi güçlkle kürsüye oturduğu detayıyla anlatılmaktadır. Selâhaddîn'in yüksek rütbeli komutanları ile yaptığı bu şura toplantısında tehlikenin yarattığı korku herkesi germişti. Selâhaddîn ve emirleri ile aralarında geçen diyalogda Müslümanların kan ve mallarını koruyacak yegâne kişiler oldukları, geri durdukları takdirde düşmanın tüm ülkeyi alacakları, Müslümanların geleceğinin kedilerine bağlı olduğu konusunda mutabakata varıldı. Tıpkı peygamberin Rıdvan Biati'nda yaptığı gibi kendisine biat edildi. Fakat bu toplantıdan sonra da strateji konusunda mutabakat sağlanmamıştı. Ebü'l-Heycâ es-Semîn, sultana haber göndererek bazı komutanların Kudüs'te kuşatma altında kalmanları Akka'da olduğu gibi aleyhlerinde olacağını, Kudüs dışında savaşılması gerektiğini, kaybedildiği durumda Kudüs'ün kaybedileceğini fakat ülkenin kaybedilmeyeceğini savunduklarını ve el-Maştûb'u eleştirdiklerini haber verdi (Xezrecî, 2015, ss. 145-146; İbn Şeddâd, 1994, s. 322; Ebu Şame, 1997, ss. 304-306, 306-309; İbn Kesîr, 2003, s. 16:640-642; Ez-Zehabî, 1993, s. 41:81-82; Bedrüddin Aynî, 2010, s. 2:235-236) 19 Cemaziyülahir'de (2 temmuz 1192) yapılan bu toplantıda sultanın çağırdığı emirlerin başında Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in ismi zikredilmektedir. (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 2:235-236).

Nasırüddin b. Takiyüddîn Ömer ile Selâhaddîn'in İhtilafında Aldığı Karar

Selâhaddîn, Haçlılar ile mücadele ederken bir dahili sorun ile yüzleşmek zorunda kaldı. 1192 ortalarına kadar bu sorun ile uğraşan sultanın ordusu asıl tehlike olan Haçlılar haricinde öz yeğenine odaklanmıştı. Selâhaddîn'in yeğeni Nasırüddîn, babasının ölümünden sonra Selâhaddîn'in Haçlılarla uğraşmasını fırsat bilerek el-Cezîre'deki şehirleri ele geçirdi. Amcasına haber gönderip babasının iktaatı dışında bu şehirlerin de kendisine verilmesini talep etti. Selâhaddîn'in oğlu el-Melikü'l-Efdal de Dimaşk karşılığında amcası Takiyüddîn'in topraklarını istedi. Selâhaddîn bu isteğini kabul etti ve o civardaki emirlere mektup gönderip el-Efdal'in yanında olmalarını istedi. Nâsirüddîn, karşı koyamayacağını anlayınca amcası el-Melikü'l-Adil'den arayış bulmasını istedi. El-Adil araya girip sultanı yumuşatınca sultan kâtibi İbn Şeddâd'ı el-Adil'in yanına gönderdi. Ortak karar alan emirler, Ebü'l-Heycâ es-Semîn'i vekil tayin etmişlerdi. Ebü'l-Heycâ, sultana sadık olduklarını, Nâsirüddîn'in bir çocuk olduğunu, korkusundan böyle bir şey yaptığını hem Müslüman hem de kafirlerle aynı anda savaşamayacaklarını, şayet sultanın emri gaza ise Müslümanlarla barış yapılması gerektiğini, tüm emirlerin ortak kararı olarak iletti. İbn Şeddâd, o görüşmelerde bulunan bir elçi olarak Nâsirüddîn'in topraklarına el-Melikü'l-Adil'in talip olduğunu ve bu toprakların kendisine verildiğini, sultanın bu işi hallettikten sonra 8 Cemaziyülevvel 588'de (22 Mayıs 1192) ayrıldığını belirtmektedir (Ebu Şame, 1997, s. 4:303; İbn Şeddâd, 2021, ss. 300-301; İbn Şeddâd, 1994, s. 312; İbn Vâsıl, 1377, s. 2:377-378; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:78-79).

Yeğenin meselesi çözülünce Eyyûbî ordusu Dimaşk'ta toplandı ve Haçlılar onlara karşı koyamayacaklarını anlayıp Beyrut üzerine gittiler. Selâhaddîn, oğlu el-Efdal'i önlerini kesmek için yollayınca Haçlılar Akka'dan ayrılmadılar. Selâhaddîn de 11 Ağustos 1192'de Yafa'yı aldı fakat kalesini ele geçiremedi. Haçlılar Akka'dan yardıma gelince de Remle'ye gitti. Bu esnada İngiltere kralının elçileri gelip barış istedi. Selâhaddîn ise barışa yanaşmıyordu. Kralın elçileri defalarca barış önerdiler. El-Melikü'l-Adil ve emirler, Selâhaddîn'e barışı tavsiye edince razı oldu. Haçlılar istediklerini almış ve savaştan bezmişlerdi. Aynı şekilde Selâhaddîn'in ordusu da hem moral açısından kötü, lojistik açıdan zor durumdaydı. Yapılan anlaşmaya göre Haçlılar aldıkları Dârum, Remle ve Gazze'den vazgeçtiler. Anlaşma üç yıl sekiz ay olup 20 Şaban 1188'de (31 Ağustos 1192) yürürlüğe girdi (İbn Kesîr, 1988, s. 12:424; İbn Şeddâd, 2021, ss. 319-343; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:79-81).

Selahaddîn'in Ölümü Sonrasında Eyyûbîlere Hizmeti

27 Safer 589 (4 Mart 1193) tarihinde Selâhaddîn vefat etti. Vefatı nedeniyle emirler oğlu el-Melikü'l-Efdal Ali'ye biat ettiler (İbn Şeddâd, 2021, s. 358). Mısır'da kardeşi Melikü'l-Aziz Osman ve ez-Zahir Gazi ise Haleb'deydi. Amcaları el-Melikü'l-Adil ise Kerek'te yalnız kalmayı ve herkesten uzak durmayı tercih etmişti (İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:89-90). El-Efdal, emirlerden biat alırken bazılarının şartlı yemin etmesi, el-Aziz ve amcası el-Adil başta olmak üzere bazılarının hazır olmaması ilk andan itibaren sorunlu bir iktidar oluşumunun alameti idi.

23 yaşında babasının yerine geçen el-Efdal'ın yönetimdeki zafiyeti kısa süre sonra kendisini gösterdi. Savaş meydanında orduda önemli görevler yapan bir komutan olarak görülen el-Efdal, devlet yönetiminde aynı kudreti gösteremedi. Bir devlet adamı vasfından ziyade şair, edip ve naif bir kişiliğe sahip olmasından dolayı onca mücadele ve bedelden sonra devleti krize soktu. Babası ve mücahitlerle at sırtında, savaş meydanlarında henüz geçirdiği o günleri sanki içki ve eğlence meclislerinde unutmaya çalışıyordu. Aslında bu işin baş müsebbibi, vezir olarak atadığı meşhur tarihçi İbnü'l-Esîr'in kardeşi Ziyaüddîn el-Cezerî idi. Entrika ve hile siyaseti temelinde el-Efdal'ı yönlendiren, aldığı kararlardan geri dönmesine neden olan, babasının kurmaylarını incitip ondan uzaklaştıran Ziyaüddîn aynı şekilde onu doğru yönlendirecek kişiler olan Kadı el-Fâzıl, İmâdüddîn el-İsfahânî ve Bahaüddîn İbn Şeddâd gibi alimlerin de onu terk edip özellikle Mısır'a hakim olan el-Aziz ve Haleb'deki ez-Zahir'in yanına gitmesine neden olmuştu (Şeşen, 2004, ss. 62-63; Tomar, 2004, ss. 61-62; Turan, 2021, ss. 46-51).

El-Aziz'e sığınan devletin ileri gelenleri bu durumu düzeltmesi için kendisine baskı yapıp devletin vezirin elinden alınması için harekete geçmesini istediler. Selâhaddîn'in ölümünden bir yıl sonra yani 590 (1194) yılında el-Aziz, Mısır'dan yola çıkıp Dimaşk'ı kuşattı. El-Efdal zor duruma düşünce amcası el-Adil ve diğer emirlerden yardım istedi. 591 yılında (1194-1195) ikinci kere Dimaşk kuşatıldı ve yine el-Efdal, amcası el-Adil'i yardıma çağırды. El-Adil, araya girip el-Aziz'in komutanlarını kendi tarafına çekti ve el-Aziz'i çok zor durumda bıraktı. El-Efdal ve el-Adil, beraber Bilbis üzerine gidip şehri kuşattılar. El-Adil, el-Efdal'ın tek başına devleti kontrol etmesini istemediğinden el-Aziz ile haberleşti ve evine kapanmış olan Kadı el-Fâzıl'ın aralarına girmesini istedi. Kardeşler yine anlaşmaya varırken, bu durumdan karlı çıkan amcaları el-Adil oldu. El-Adil, bu anlaşmadan sonra Mısır'da damadı el-Aziz ile kalmış ve 592 (Temmuz 1192) yılında onunla beraber Dimaşk'ı alarak el-Efdal'ı sultanlıktan uzaklaştırmıştır (Ed-Devâdârî, 1961, s. 7:164-165; İbn Tağrıberdî, 1936, s. 6:120-125; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:91,105-106,109-110; Şeşen, 2004, ss. 62-63; Tomar, 2004, ss. 61-62; Turan, 2021, ss. 52-58; Xezrecî, 2015, ss. 160-161).

Eyyûbî ailesindeki bu yumuşak darbe esnasında kilit adamlardan biri de Ebü'l-Heycâ es-Semîn idi. İlk olarak kaynaklarda Selâhaddîn'in onu Kudüs'e naib olarak atadığı bilgisinin altını çizmek gerekiyor (İbn Kesîr, 2003, s. 16:678). İbn Kesîr'in bir cümle ile geçtiği bu bilginin tam tarihini belirleyemiyoruz. 583 (2 Ekim 1187) yılında Kudüs alınmış ve Selâhaddîn altı yıl sonra vefat etmiştir. Valiliğe atandığı yıl bilinmemekle birlikte, valilikten alındığı tarih de net olarak teyit edilememektedir. Ancak Sibî İbnü'l-Cevzî, 591 yılında (1195) el-Aziz'in Dimaşk üzerine ikinci seferinde Ebü'l-Heycâ'dan bahsederken, onun el-Aziz tarafından azledildiğini söylemektedir (Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 22:33). Bu bilgi es-Semîn'in bir yıl önce el-Aziz'in Dimaşk üzerine gidip kardeşi ile anlaşması ve anlaşma sonrasında Kudüs'ü el-Efdal'den almasına işaret etmektedir (İbn Kesîr, 1998, s. 16:663) Bu durumda, Selâhaddîn tarafından Kudüs valisi olarak atanan es-Semîn'in el-Aziz tarafından 590 (1194) yılında görevden alındığını kesin olarak söyleyebiliyoruz.

El-Aziz'in kardeşi el-Efdal üzerine gittiği ilk Dimaşk kuşatması sırasında Ebü'l-Heycâ'nın el-Aziz ile beraber olduğu söylenebilir. El-Aziz tarafından azledilmesine rağmen aradan geçen zaman zarfında Mısır'da el-Aziz'in yanında olduğu anlaşılmaktadır. El-Aziz'in ikinci Dimaşk kuşatması için yola çıktığı 591 yılında (1195) onunla Emirü'l-Ümera rütbesi ile Kürt ve Şirkuh'un memlûkleri olan el-Esedîyye askerlerinin başındadır. El-Efdal, nasıl ki bazı ümerayı kendine küstürmüştü aynı şekilde el-Aziz'in de ümera arasındaki dengiyi koruyamadığı görülmektedir. Ordu içindeki ana gruplardan olan es-Selâhiyye emirlerini, el-Esedîyye emirlerine öncelemiş ve bu durum onların el-Aziz ile aralarındaki güven duygusunu zedelemiştir. El-Efdal, zor durumda kalıp siyaseti iyi bilen amcasını devreye soktuğunda, amca el-Adil, yeğeni el-Aziz'in bu zaafını hemen algılamış ve onu çok zor durumda bırakmıştır. El-Esedîyye ve Kürt askerler, el-Adil'i sevmemelerine rağmen o ve el-Efdal'ın tarafına geçmişlerdir. El-Adil, Esedîyye emirlerine mal ve mülk vad ederek onlara değerli hediyeler vermiştir. Ebü'l-Heycâ ise hem Kudüs valiliğinden el-Aziz tarafından azledilmesi hem de aynı sebepten dolayı zaten hadisenin odağında olduğundan onlara meyletmıştır. Seyfüddin Ayazkuş/Özkuş ile Ebü'l-Heycâ seferde el-Aziz ile konaklarken onu terk edip rakiplerinin tarafına geçmişlerdir. Böylelikle el-Aziz, umudunu kaybedip Mısır'ın da elinden çıkmaması için süratle Kahire'ye gitmiştir. Ebü'l-Heycâ'nın içinde olduğu müttefikler ise Bilbis'i kuşatmadan önce Kudüs'e gelmiş ve el-Aziz'in naibi olan İzzüddîn Curdik'i Kudüs'ten uzaklaştırmışlardır. Ebü'l-Heycâ yine çevresiyle beraber Kudüs valiliğine atanmış ve amca-yeğeni ile Mısır üzerine gitmiştir. Anlatıldığı üzere Bilbis'i kuşatırlarken el-Adil'in Kadı el-Fâzıl'ı aracı kılması ile iki taraf barıştırılmış ve kendisi güçlenmiştir. El-Adil'in Mısır'ı alması için önünde bir engel kalmamışken bunu istememiştir. Bu hadisede Esedîyye ve Mihrani Kürtleri ile hareket eden Ebü'l-Heycâ es-Semîn, sultan ve meliklerden sonra en önemli aktör görünmektedir. Barış sağlandıktan sonra el-Efdal ile Şam'a geri dönmüştür (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:10-11, 26-27,28,29; El-Makrizî, 1997, s. 1:237-241; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:138, 1991a, s. 12:105-107; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 22:33-35; İbnü'l-Adîm, 1996, ss.

432-433; İbn Haldûn, 2000, s. 5:385; İbn Tağrıberdî, 1936, s. 6:120-125; En-Nüveyrî, 1423, s. 28:446-448; İbn Vâsıl, 1377, s. 3:47,50-53; Ed-Devâdârî, 1961, s. 7:129; Xezrecî, 2015, s. 161; Ebu Şame, 1997, s. 4:426).

592 yılında (1196) Ebü'l-Heycâ'nın valiliği son bulmuştur. El-Efdal'in sultanlıktan alınıp yerine el-Aziz'in geçmesi sonucunda bir yıl önce onu çok zor durumda bırakan Ebü'l-Heycâ'ya Eyyübî topraklarında yer kalmamıştır. El-Efdal'in yerine el-Aziz'in geçmesinin nedeni amcaları el-Adil'dir. El-Efdal, amcasına çok güveniyor hatta kardeşi Haleb hakimi ez-Zahir'in onu amcası konusunda uyarmasına rağmen ona aldırış etmiyordu. 591 yılında Bilbis'te Mısır'ı alabileceksen almayan el-Adil, sonraki sene damadı el-Aziz ile Dımaşk'ı almıştır. El-Efdal'in çok güvendiği bir emiri kendi tarafına çeken el-Adil, el-Aziz ile Dımaşk'a adamlarıyla beraber girdiğinde el-Efdal'in haberi bile olmamıştır. (24 Temmuz 1196) El-Adil, el-Efdal'e haber gönderip Dımaşk'ı kendisinden aldığını ve Serhad bölgesinin kendisine verildiğini yani sürüldüğünü bildirmiştir. El-Aziz, bu şekilde el-Efdal yerine Eyyübî sultanı olmuştur (İbn Kesîr, 1998, s. 16:671; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:109-110).

Dımaşk'ı alan el-Aziz, şehri amcasına vermiştir. Dımaşk'tan ayrılıp Mısır'a dönen el-Aziz, Kudüs'ten geçerken bir yıl öncesini unutmamış ve kendisini zor durumda bırakan Ebü'l-Heycâ'yı Kudüs valiliğinden azletmiş, yerine Sunkur (Sungur) el-Kebîr'i atamıştır. İbn Vâsıl, el-Aziz'in Kudüs'e geldiği esnada Ebü'l-Heycâ'nın geçmişteki cürümleri nedeniyle el-Aziz'den korktuğunu söylemektedir. Affını istemiş ve maliyle birlikte gitmesine müsaade edilmesini isteyen Ebü'l-Heycâ, isteği kabul edilince Kudüs'ü teslim edip Bağdat'a gitmiştir (El-Makrizî, 1997, s. 1:247; İbn Tağrıberdî, 1936, s. 6:126; İbn Vâsıl, 1377, s. 3:70; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 12:112; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 22:36; Xezrecî, 2015, s. 163).

Bağdat ve Hemedan'daki Faaliyetleri

Ebü'l-Heycâ'nın Kudüs'ten Bağdat'a gitmesi 593 yani 1196 yılı Temmuz sonrasına denk gelmektedir (El-Makrizî, 1997, s. 1:247). Bağdat'a gittiğinde halifeden hürmet gördü ve halife onun şehre girişini bir törenle kutladı. Gelişinin şerefine şehir süslendi ve Şam tertibi üzerine talebeler dizilerek karşılandı. Kardeşi İzzüddin'in oğulları Kur ile Gurs yanındaydı. İlk olarak Kur sonra Gurs şehre girdi. Ardından peş peşe emirler ve en sonunda da kendisi kalabalık ve silahlarıyla giriş yaptı. Bir katıra binmiş olan Ebü'l-Heycâ'nın kafası küçük, karnı çok büyüktü. Harûbe yakınında onu gören bir çömlek ustası bir saatte onun şeklinde bir çömlek yaptı ve bunu çarşıya astı. Ebü'l-Heycâ o gün oradan geçip kendisine benzeyen çömleği görünce tebessüm etti. Bağdat halkı, onun şeklinde çömlekler yapıp bunlara Ebü'l-Heycâ es-Semin çömleği dediler. Doğu tarafına geçtikten sonra halife onu batı tarafındaki Dârü'l-Amîd'e yerleştirdi. Onu Babü'n-Nübiye'de eşigine kabul etti, ona ikramda bulundu ve onun için ziyafet verdi. Ona fereciye, siyah sarık, siyah cübbe ve altın eyerli at verdi. Bir süre sonra Hemedan seferi için halife ve kendisine bağlı olan askerlerle şehirden ayrılınca, halifenin hazinesi yağmalandı ve bir kısım askeri öldürüldü. Bazıları Musul ve el-Cezîre'ye kaçtılar. Halife onu batı yakasına yerleştirerek vekil kıldı (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:51; Ebu Şame, 1974, s. 11; Ez-Zehabî, 1993, s. 42:14; İbn Tağrıberdî, 1936, s. 6:141; İbn Vâsıl, 1377, s. 3:88; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 22:52; Turan, 2021, s. 74).

Ebü'l-Heycâ'nın görkemli bir şekilde Bağdat'ta karşılanması ve kabulü, Eyyübî-Abbâsî ilişkilerinin mazisine bakıldığında anlaşılır olmaktadır. O esnada Abbâsî halifesi en-Nâsır Lidinillah idi. Halife, Kudüs'ün alınması müjdesini ileten Selâhaddin'i azarlamış, Kürtlerle Türkleri kendine bağladığını ve kendisine benzemek için en-Nâsır lakabını kullandığını öne sürmüştü (Turan, 2021, s. 32) En-Nâsır, Abbâsî halifesini eski ihtişamına kavuşturmaya çalışmış ve çok aktif siyaset ve mücadele içinde olmuştur. Öyle görünüyor ki en-Nâsır, arasının pek de iyi olmadığı Eyyübî devletinin en önemli emirlerinden biri olan Ebü'l-Heycâ'nın birçok emirle beraber onlardan ayrılmasına sevinmiş ve onları sıra dışı bir şekilde karşılamıştır. Zira azledildikten sonra Fırat'ı geçip Musul'a giden Ebü'l-Heycâ hilafet divanının daveti ile Bağdat'a gitmiştir (İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:144, 1991a, s. 12:112).

Bağdat'ta bir süre kaldıktan sonra kaldıktan sonra Bağdat askerlerinin komutanı olarak Hemedan'a gönderildi. Sefere onun emrindeki askerler de katılmıştı. Orada halifeye bağlılıklarını bildiren Melik Özbek b. Pehlivan (Sonradan İldenizlerin son hükümdarı olacak), Emir-i Alem, oğlu, İbn Satmış ve diğer bazı emirlerle bir araya geldi. Halife en-Nâsır'ın amacı Ebü'l-Heycâ'nın buradaki emirlerle beraber Harezmsahlara karşı koymasıydı. Ebü'l-Heycâ ilk başta onlarla iyi ilişkiler kurdu. Haremşah Alâüddin Tekiş'in emiri olan Şemsüddin Mayacuk'un Hemedan'a saldırması üzerine Şavverin'de Emir-i Alem ile beraber ona karşı koymasına rağmen yenilerek Burücird'e kaçtı. Emir-i Alem'in yardımı ile Özbek, İbn Satmış ve İbn Kara'yı tutuklaması Abbâsîlerle arasının açılmasına neden oldu. Bu haber Bağdat'ta iyi karşılanmadı. Tutuklananların serbest bırakılması için Ebü'l-Heycâ'ya mektup yazılarak tutukluların gönüllerinin alınması için onlara hilat gönderildi. Fakat tutuklanan emirler, bu hadiseden sonra teskin olmayıp Ebü'l-Heycâ'ya güvenmediler ve Ebü'l-Heycâ'dan ayrıldılar. Halifelik divanından çekinen Ebü'l-Heycâ, ne Bağdat'a dönebildi ne de makamında durabildi ve Hemedan'ı terk etti (Azar Nasrabadi, 2020, s. 268,277-278; Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:50-51; Ebu Şame, 1974, s. 11, 1997, s. 4:440; Er-Ravendî, 2005, ss. 540-542; Ez-Zehabî, 1993, s. 42:14-15; İbn Haldûn, 2000, s. 3:655-656; 5:100; İbn Kesîr, 2003, s. 16:678; İbn Vâsıl, 1377, s. 3:70; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:144, 1991a, s. 12:112; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 22:67; Turan, 2021, ss. 75-76).

VEFATI

Hemedan'da umduğunu bulamayan Ebû'l-Heycâ, memleketi Erbil'e dönmek için yola koyuldu. Sibî'nin aktardığına göre Dakûka üzerinden Şam'a giderken orada hastalanmıştır. Hastalık sırasında yanındakileri götürüp nereye defnedileceğini göstermiştir. Gösterdiği bir tepenin üzerindeki yeri kazdıklarında rastladıkları mezar taşında babasının isminin yazılı olduğu görülmüş ve Ebû'l-Heycâ babasının mezarına defnedilmiştir. (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 3:50-51; Ebu Şame, 1974, ss. 14-15; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:144, 1991a, s. 12:111-112; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, 1986, s. 6:519; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 22:67). Şam'a veya Erbil'e gittiği konusunda tarihçiler farklı bilgiler vermişler ise de Hemedan'da öldüğünü iddia eden İbn Kesîr ve İbn Haldûn dışındakiler onun Dakûka'da öldüğünü belirtmişlerdir (Ebu Şame, 1997, s. 4:440; İbn Kesîr, 2003, s. 16:678; Mehmed Emin Zeki, 1998, s. 107; İbn Haldûn, 2000, s. 5:100). Ölüm tarihi de tarihçilerin ihtilafa düştükleri konulardan biridir. İbnü'l-Esîr, Ebu Şame, Zehebî, İbn Kesîr, İbn Haldûn, Bedrüddin Aynî onun 593 yılında (1196-1197) öldüğünü kaydetmektedir (Bedrüddin Aynî, 2010, s. 51; Ebu Şame, 1997, s. 4:440; Ez-Zehabî, 1993, s. 42:15; İbn Haldûn, 2000, s. 3:656, 2000, s. 5:100; İbn Kesîr, 2003, s. 16:678; İbnü'l-Esîr, 1997, s. 10:144). Ebû'l-Heycâ'nın Bağdat'a geldiği sırada Bağdat'ta olan Sibî İbnü'l-Cezî ise onun 594 yılında (1197-1198) öldüğünü söylemektedir (Ebu Şame, 1974, s. 14; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 22:67). Zehebî, İbn Tağriberdî ve İbnü'l-İmâd el-Hanbelî de Sibî'nin verdiği tarihi kabul etmişlerdir (Ez-Zehabî, 1993, s. 42:154; İbn Tağriberdî, 1936, s. 6:145; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, 1986, s. 6:519). İbn Tağriberdî onu cesaretli, lider, arif, yakışıklı ve siyasetçi biri olarak tanıtmıştır (İbn Tağriberdî, 1936, s. 6:145). III. Haçlı seferine şahit olan kronikçi ise onun hakkında meşhur ve güçlü bir adam nitelemesini yapmıştır (Nicholson, 2019, s. 109).

SONUÇ

Kaynaklarda kendisinden genelde Ebû'l-Heycâ Hüsâmüddîn es-Semîn olarak bahsedilmektedir. Ne zaman ve nerede doğduğu, anne ve babasının ismi, eşi, çocukları, çocukluğu ve gençliği ile ilgili bilgilerle rastlanılmamaktadır.

Künyesi Ebû'l-Heycâ (cengin babası) ve lakabı es-Semîn'dir. Ebû'l-Heycâ künyesi, savaşlardaki mahareti nedeniyle kendisine verilmiş olmalıdır. Es-Semîn (şişman) lakabı ise başkalarının onun fiziksel özellikleri nedeniyle kendisine yakıştırmasıdır. Aynı dönemde yaşayan Seyfüddîn Ali b. Ahmed el-Maştûb da Ebû'l-Heycâ künyesine sahip olduğundan bu iki şahsiyet birbiri ile karıştırılmaktadır. İkisinin de Selâhaddin'in en büyük emirlerden olması, Kürt ve Erbilli olmaları bu karışıklığı daha da arttırmaktadır. Hatta bazen kaynaklarda bu künye ve nispetlerle anıldıklarında hangi Ebû'l-Heycâ'nın kastedildiğini anlamak mümkün olmamaktadır. Kaynaklarda ve bu alanla ilgilenen kimselerin ifadelerinde el-Maştûb'a ait olan el-Hekkârî ve el-Hezbânî nisbelerinin es-Semîn'e verildiğine şahit olunmaktadır.

Akrabaları hakkında sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Kenz isyanı sırasında öldürülen bir kardeşinden, İzzüddîn Kur ve Gurz adında iki yeğeninden bahsedilmektedir. El-Ezkeşî veya el-Kezkeci diye anıldığı nispetleri kaynaklardaki bilgilerle yeterince somutlaşmamaktadır. İbnü'l-Esîr onun Hikemiyye, İbn Haldûn ise onun Hattiye Kürtlerinden olduğunu söylemekte fakat bu aşiret veya ailelerin izine de kaynaklarda net olarak rastlanmamaktadır. Kaynaklarda Erbilli ve Kürt olduğu noktasında bir fikir birliği olduğu görülmektedir.

Emîr, Emîrül-ümerâ ve sipheşalar gibi askeri unvanlarla zikredilen Ebû'l-Heycâ'nın birçok askeri faaliyette önemli rollerde olduğu görülmektedir. Selâhaddin'in vezaret makamına gelmesinden yaklaşık beş ay sonra 1169'da Mısır'da çıkan isyanı bastıran komutan Ebû'l-Heycâ idi. Selâhaddin'in Mısır'a gitmesinden itibaren yanında ve en kritik görevi icra etmesi onun rolü ve konumunu teyit eden önemli bir bilgidir. Selâhaddin'in yanında kardeşi el-Adil ve daha başka önemli komutanlar olmasına rağmen bu görevin Ebû'l-Heycâ'ya verilmesi onun askeri kabiliyetinin kabul gördüğü anlamına gelmektedir. Bu hadiseden beş yıl sonra 1174'te es-Said'de kardeşinin öldürüldüğü büyük isyanın bastırılması için gönderilen orduda Selâhaddin'in kardeşi el-Adil ile beraber orduyu yönetmiştir. Bu hadisede kardeşi ile isimlerinin kaynaklarda ön plana çıkması, onların Eyyûbî devleti için önemli şahsiyetler olduğunu göstermektedir. 1182-1183'te Selâhaddin'in el-Cezîre ve Musul hareketinde da yanında olduğu anlaşılmaktadır. Selâhaddin, el-Cezîre şehirlerini alırken Ebû'l-Heycâ'ya Nusaybin'i vermiştir. Nusaybin'de halkın kendisinden şikayet etmesi üzerine bu görevinden azledilmiştir. Bu da şehri iyi yönetmediği ve halkı memnun etmediği anlamına gelmektedir. Ebû'l-Heycâ'nın üstlendiği en önemli görevlerden biri Akka kuşatması sırasında 14 Eylül 1189'dan 13 Şubat 1191 tarihine kadar yaklaşık 17 ay şehirdeki askerlerin komutanı olan Ebû'l-Heycâ bu zor durumda yine iyi bir komutan olduğunu ispat etmiştir. Bu kuşatma sırasında emrinde altmıştan fazla komutan bulunmaktaydı. Tüm zorluklara rağmen bu süreç içerisinde şehri başarılı bir şekilde idare edip Haçlılara zaaf göstermemiştir. Şehirden çıktıktan sonra da Selâhaddin'in yanında son ana kadar savaşıma devam etmiştir.

Tarihçiler bazen onun potansiyelinin sadece askeri kabiliyetiyle sınırlı olmadığına işaret eden bazı bilgiler vermişlerdir. Bin beş yüz kişiden oluşan maiyetinden bahsedilmesi, Selâhaddin zamanında ona verilen komutanlık ve idari görevler ile Bağdat'a gittiğinde Abbâsî halifesinin onu karşılama şekli, beraberindeki askerler ve kendisine verilen yetkiler onun yüksek düzeyde kabul gördüğünü göstermektedir. Onun bu yönünü teyit eden bir başka konu

ise Selâhaddîn zamanındaki en kritik meselelerde re'yine başvurulmasıdır. Kaynaklarda geçen bilgilere göre onun Selâhaddîn'in en üst danışma kurulunda olduğu sonucuna varılmaktadır.

Akka'nın düşmesinden aylar sonra Mısır'dan takviye asker getirdiği belirtilen Ebü'l-Heycâ, Selâhaddîn'in ölümünden sonra da Eyyübîlerin iç çekişmelerinde taraf olarak görülmektedir. El-Efdal, döneminde bir süre Kudüs valiliğini yürütürken sonrasında el-Efdal, el-Adil ve el-Aziz arasındaki mücadelede taraf değiştirmiş, baş aktörlerden biri olmasına rağmen tercihleri nedeniyle görevinden azledilmiş ve Eyyübîler nezdindeki hizmeti sona ermiştir. Bu nedenle kuruluşuna ve yükselişine hayatını adanmış Eyyübî topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Kendini ispatlamış bir komutanın bu durumu, Eyyübîlerle ilişkileri iyi olmayan Abbâsî halifesinin dikkatini çekmiş ve halife onu yanına davet etmiştir. Bağdat'a gitmesinin ardından, halife onun savaş tecrübesinden faydalanmak istemiş ve kendisini Hemedan'a ordunun başında göndermiştir. Burada Harezmsahlarla yaptığı mücadelede yenilmiş, sonrasında yaptığı siyasi hamleler onun itibarını zedelemiş ve kariyerini bitirmiştir. Bağdat'a da dönemeyen Ebü'l-Heycâ, Erbil'e giderken Dakûkâ'ya geldiğinde vefat etmiştir.

Akka kuşatmasındaki başarısı başta olmak üzere diğer hizmetleri sayesinde Selâhaddîn'in Kudüs'ü almasından sonra ve el-Efdal zamanında Kudüs valiliği kendisine verilmiştir. Selâhaddîn'in kardeşleri, yeğenleri ve önemli komutanlarına rağmen Kudüs valiliğinin ona verilmesi, geçmişteki fedakarlığının sonucu olan bir ödül olarak değerlendirilmelidir.

Tarihçiler, Nureddin Zengî'nin vefatından sonra Suriye, el-Cezîre ve Irak'ta birçok yeri peş peşe alan Selâhaddîn'in fetihlerinden bahsederken kendisine odaklanmış ve gerekmedikçe yanındakilerin isimlerini yazmamışlardır. Bu nedenle her ne kadar bazı savaşlarda zikredilmemişse de Ebü'l-Heycâ'nın Selâhaddîn'in yanında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zaten bir başka yerde olduğuna dair herhangi bir kayıt olmamakla beraber, isminin geçtiği zaman aralığına bakıldığında başka bir yerde olmayacağı aşîkardır. Selâhaddîn'in mücadelesinde Hittîn Savaşı gibi önemli hadiselerde Ebü'l-Heycâ'nın isminin zikredilmemesi bu sebepten ötürü olmalıdır.

Kilolu olmasına rağmen hayatı savaş alanlarında geçen Ebü'l-Heycâ, III. Haçlı Seferi ve sonrasında birçok galibiyet ve yenilgiyi görmüş, Mısır ve Suriye'de tarihin en hareketli dönemlerinden birini yaşamıştır. Askeri alanda kendisini kanıtlamasına rağmen Nusaybin örneğindeki başarısızlığı ve Selâhaddîn sonrasındaki Eyyübî hanedanı arasındaki mücadeledeki tutumları nedeniyle hazin bir son yaşaması, onun için "İyi bir savaşçı ama ilmi siyaseti yeterince bilmeyen biri" nitelemesini doğrulayabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Farac, G. (1987). *Abu'l-Farac Tarihi* (Ömer Rıza Doğrul, Çev.; C. 2). Türk Tarih Kurumu.
- Ağırakça, A. (2017). *Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi* (6. bs). Akdem Yayınları.
- Alican, M. (2013). Selçuklu-Mervânî İlişkileri. *Turkish Studies*, 8(11), Article 11.
- Altan, E. (2020). Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi. *USAD*, 12, 35-50.
- Arı, M. S. (2016). Selahaddin-i Eyyûbî'nin Fatimî Halifelliğini Ortadan Kaldırması. *Uluslararası Selahaddin Eyyûbî Sempozyumu*, 2, 105-119.
- Atila, M. (1996). *XI.-XII. Yüzyıllar (1055-1171) Arasında Selçuklu-Fatimî İlişkileri* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Attaleiates, M. (2008). *Tarih* (B. Umar, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Azar Nasırabadi, G. (2020). Hârezmşâhlar Dönemi Emirlerinden Mayacuk/Mayancuk ve Faaliyetleri. *Mutad*, 7(2), 267-286.
- Bahadır, G. (2009). Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 163-178.
- Bedrüddin Aynî. (2010). *İkdü'l-Cumân Fi Tarih-i Ehli'z-Zaman*. Matbaatu Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.
- Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. Dünya Yayıncılık.
- Ebu Şame. (1974). *Zeylu Ale'r-Ravdeteyn* (2. bs). Dârü'l-Ceyl.
- Ebu Şame. (1997). *Uyûnü'r-Ravdeteyn fi Ahbârî'd-Devleteyn en-Nûriye ve's-Salâhiye*. Müessesetü'r-Risale.
- Ebü'l-Fida, İ. İ. (t.y.). *El-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*. El-Matbaatü'l-Hüseyniyet'il-Mısıriyye.
- Ed-Devâdârî. (1961). *Kenzü'd-Dürer ve Câmîü'l-Gurer*. Matbaatu Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr.
- el-Hisnî, H. b. İ. (2019). *Tarihu Hısn-ı Keyfâ*. Nubihar.
- El-Bündârî. (1979). *Sena el-Berkü's-Şâmî*. Mektebetü'l-Hancî.
- El-Hazrecî. (t.y.). *Târihu Devleti'l-Ekrâd* (H.Alipaşa). Millet Genel Kütüphanesi.
- El-Himyerî. (1980). *Er-Ravdü'l-Mi'târ fi Haberi'l-Aktâr* (2. bs). Müessesetu Nasır Li's-Sekafe.
- El-İsfahânî, İ. (1987). *Berkü's-Şâmî*. Müessesetu Abdulhamid Şûmân.
- El-İsfahânî, İ. (1987). *El-Berkü's-Şâmî*. Müessesetu Abdulhamid Şûmân.
- El-Makrizî, T. (1418). *El-Mevâ'iz ve İ'tibâr bi Zikri'l-Hitat ve'l-Âsâr*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- El-Makrizî, T. (1419). *Resâilü'l-Makrizî*. Dârü'l-Hadis.
- El-Makrizî, T. (1997). *Es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- El-Ömerî. (1423). *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*. Mecmaü's-Sekafî.
- En-Nüveyrî, Ş. A. (1423). *Nihayetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.
- Er-Ravendî. (2005). *Râheti's-Südûr ve Âyeti's-Sürûr*. Mektebetü'l-A'lâ.
- Es-Safedî, İ. A. (2000). *Kitabü'l-Vâfi bi'l-Vefayât* (1. bs). Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî.
- Es-Sübkî, T. abdulvehab. (1413). *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*. Hicr Li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî.
- Ez-Zehabî, Ş. (1985). *Siyeru A'lâmi'n-Nübela* (11. bs). Müessesetü'r-Risale.
- Ez-Zehabî, Ş. (1993). *Târihü'l-İslâm ve Vefayâtü'l-Meşâhîri'l-A'lâm*. Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî.
- İbn Haldûn, A. (2000). *Tarihu İbn Haldûn* (C. 1-5). Darü'l-Fikir.
- İbn Hallikan, Ş. A. (1994). *Vefâyâtü'l-Âyân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân* (C. 7). Darü's-Sadr.
- İbn Kesîr. (1988). *El-Bidaye ve'n-Nihaye*. Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî.
- İbn Kesîr. (2003). *El-Bidaye ve'n-Nihaye*. Dârü'l-Hicr.
- İbn Kesîr, E.-F. İ. (1998). *El-Bidaye ve'n-Nihaye* (1. bs, C. 17). Darü'l-Hicr.
- İbn Şeddâd. (2021). *Katibin Gözünden Sultan Salâhaddin Eyyûbî* (A. Usta, Çev.). Yeditepe Yayınevi.
- İbn Şeddâd, B. (1994). *Nevâdirü's-Sultaniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yusufiyye*. Mektebetü'l-Hanecî.
- İbn Şehinşah el-Eyyûbî. (1401). *Midmârü'l-Hakayık ve Sırrü'l-Halâyık*. Alemü'l-Kütüb.
- İbn Tağriberdî, C. Y. (t.y.). *En-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. Vizâretü's-Sikâfe ve'l-İrşâdü'l-Kavmî.
- İbn Tağriberdî, C. Y. (1936). *En-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûki'l-Mısır ve'l-Kâhire* (C. 6). Matbaatu Darü'l-Kütübî'l-Mısıriyye.
- İbn Vâsıl. (1377). *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbârî Beni Eyyûb*. Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.
- İbnü'l-Adîm, K. (t.y.). *Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* (C. 1). Darü'l-Fikir.
- İbnü'l-Adîm, K. (1996). *Zübdet'ül-Halib min Tarihi Haleb* (1. bs). Darü'l-Kitabî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr. (1997). *El-Kamil fi't-Tarih* (Vols. 1-10). Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî.
- İbnü'l-Esîr, İ. (1991a). *İslâm Tarihi el-Kâmil fit-Târih Tercümesi* (C. 12). Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Esîr, İ. (1991b). *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi* (A. Özaydın, Çev.; C. 11). Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Ezrak, A. b. Y. (1990). *Mervânî Kürtleri Tarihi* (B. Mehmet Emin, Çev.; 2. bs). Koral Yayınevi.
- İbnü'l-İmâd el-Hanbelî. (1986). *Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbari men Zeheb* (1. bs). Dar-ü İbn Kesîr.
- İbnü'l-Verdî, Z. (1996). *Tarihu İbni'l-Verdî* (C. 1-2). Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İnce, F. (2019). Selahaddin Eyyubî'nin İslam Birliğini Kurma Çabaları. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI(63), 455-466.

- Kahhale, Ö. R. (1994). *Mu'camu Kabâili'l-Arabi'l-Kadîme ve'l-Cedîde* (Vols. 1-5). Müessesetü'r-Risale.
- Kaleli, E. (2014). İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(4), 973-992.
- Karakuş, N. (2016). Selahattin Eyyubi ve Akka Savunması. *Uluslararası Selahaddin Eyyûbi Sempozyumu*, 2, 522-540.
- Makrizî. (1847). *El-Beyân ve'l-İ'râb amma bi Ardi Mısır mine'l-E'râb*. Göttingen.
- Mehmed Emin Zeki. (1998). *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhiru Kurd u Kurdistan)* (M. Baban, S. Kutlay, Çev.; 2. bs). Apec & Öz-Ge Yayınları.
- Merçil, E. (1990). Sultan Selâhaddin Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri. *Belleten*, LIV(27), 417-425.
- Mîrhand. (1370). *Ravdatü's-Safa*. İntişarat-ı İlmî.
- Muhammed Emin Zeki Beg. (2018). *Kürtler ve Kürdistan Tarihi* (İnce vahdettin, M. Dağ, R. Adak, & Ş. Aslan, Çev.). Nûbihar.
- Nicholson, H. J. (2019). *Chronicle of the Crusade A translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*. Routledge.
- Paydaş, K. (2012). Emevîler ve Abbasiler Döneminde Önemli Bir Sugûr Şehri Tarsus. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51), 165-200.
- Polat, Z. (2015). *Selâhaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Antlaşmalar* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Psellus, M. (1992). *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı* (I. Demirkent, Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Runciman, S. (1954). *A History of the Crusades III*. Penguin Books.
- Runciman, S. (1987). *Haçlı Seferleri Tarihi* (F. Işıltan, Çev.; C. 2). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sibt İbnü'l-Cevzî. (2013). *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-A'yan* (C. 21-22). Darü'r-Risaleti'l-Alemiyeye.
- Şeşen, R. (2004). El-Melikü'l-Efdal, Ali. İçinde *DİA* (C. 29, ss. 62-63). TDV.
- Şeşen, R. (2009). Selâhaddin-i Eyyûbî. İçinde *DİA* (C. 36, ss. 337-340). TDV.
- Şeşen, R. (2016). *Kudüs Fatihi Selâhaddin Eyyûbî (1138-1193)*. Yeditepe Yayınevi.
- Şimşir, M. (2018). Ortaçağ'da Düzenlenen Haçlı Seferlerinin Gerçek Nedenleri Üzerine Bir Çalışma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45, 95-120.
- Şimşir, M. (2023). Malazgirt Meydan Muharebesi Öncesi Bizans-Fatımî İlişkileri ve Savaşa Etkileri. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 8, 22-39.
- Tokuş, Ö. (2016). Arslan el-Besâsîrî ve İbrahim Yınâl İsyanlarının Gizli Kahramanı Fatımî Dâisi "el-Mü'eyyed fî'd-din Hibetullah eş-Şirazî ". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI(2), 569-594.
- Tomar, C. (2004). El-Melikü'l-Azîz. İçinde *DİA* (C. 29, ss. 61-62). TDV.
- Turan, A. (2021). *Selâhaddin Sonrası Eyyûbîler Devleti*. Sıyer Yayınları.
- Xezrecî, M. (2015). *Tarîxa Dewleta Kurdan* (E. Yıldırım, Ed.; M. E. Narozi, Çev.). Weşanxaneyê Azad.
- Yûnînî, K. (1992). *Zeylu Mirâti'z-Zaman*. Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî.

ÇALIŞMANIN ETİK İZNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirisi gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1.yazarın araştırmaya katkı oranı %100'dür.

Yazar 1: Araştırmanın tamamını gerçekleştirmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.